

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11**

### **ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΤΙΜΩΡΙΑ**

#### **Σύνοψη**

*Η διευκρίνιση των εννοιών του εγκλήματος και της αδικοπραξίας στο αθηναϊκό δίκαιο, σε συνάρτηση με την πολλαπλότητα των ένδικων μέσων στο δίκαιο της Αθήνας και τις σύγχρονες έννοιες του αστικού και του ποινικού δικαίου είναι στην αφετηρία αυτού του κεφαλαίου. Εξετάζεται η προστασία της προσωπικότητας από προσβολές της σωματικής ακεραιότητας (ελαφριά και βαριά σωματική βλάβη) και από προσβολές της τιμής (κατηγορία, ύβρις, προσβολή της μνήμης νεκρού, εξύβριση άρχοντα σε δημόσιο χώρο). Στη συνέχεια εξετάζεται η προστασία του οίκου και της σεξουαλικής ζωής (κάκωσις γονέων, ορφανών, επικλήρων, μοιχεία με Αθηναία, βιασμός, προαγωγή, ανδρική έταιρησις και πορνεία). Το τέταρτο μέρος του κεφαλαίου ασχολείται με την προστασία της ιδιοκτησίας (δίκη κλοπής, άπαγωγή κακούργων, δίκη βιαιών, δίκη βλάβης).*

#### **Προαπαιτούμενη γνώση**

*Απαραίτητη κρίνεται η εμπέδωση της ύλης του μαθήματος της Ιστορίας του Δικαίου του Α' εξαμήνου, καθώς και των προηγούμενων δέκα κεφαλαίων του παρόντος βιβλίου και ιδίως του κεφαλαίου 5.*

### **11.1. ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΔΙΚΟΠΡΑΞΙΕΣ**

#### **11.1.1. Τα έννομα αγαθά**

Όλες οι κοινωνίες αναγνωρίζουν ότι ορισμένα αγαθά πρέπει να προστατεύονται από τους νόμους, και θεσπίζουν κυρώσεις εναντίον όποιων τα προσβάλλουν με τις πράξεις τους ή ακόμη και με την παράλειψη μιας πράξης. Στην ελληνική μυθολογία, η προσβολή σημαντικών αγαθών όπως η ζωή, η ιδιοκτησία αλλά και η τιμή θεωρούνταν άδικη πράξη και συνεπαγόταν την τιμωρία του δράστη. Η τιμωρία λειτουργούσε βέβαια στο πλαίσιο της ιδιωτικής αντεκδίκησης, και έπρεπε να αποδοθεί από το ίδιο το θύμα ή τους συγγενείς του. Η ταυτοπάθεια, δηλαδή η επιβολή του ίδιου κακού στον δράστη με αυτό που είχε προκαλέσει, και η καταβολή χρηματικής ικανοποίησης ήταν οι συνήθεις τρόποι τιμωρίας. Πάμπολλες αφηγήσεις μαρτυρούν λόγου χάριν για την τιμωρία του φόνου, της κλοπής, της μοιχείας και της ύβρεως, μεταξύ των θεών, των κυκλωπων, των τιτάνων και των άλλων θεοτήτων, όπως στην περίπτωση του Προμηθέα ο οποίος, αψηφώντας τις εντολές του Δία, έκλεψε τη φωτιά για να τη δώσει στους ανθρώπους και μ' αυτόν τον τρόπο έβλαψε την τιμή του θεού.

Η αθηναϊκή νομοθεσία της κλασικής εποχής, δίχως να αναφέρει ρητά τα έννομα αγαθά που προστατεύονταν από τους νόμους, περιλάμβανε λεπτομερείς διατάξεις σχετικά με την ποινή, την επανόρθωση και τους τρόπους προσφυγής στο δικαστήριο από τους βλαπτόμενους (ανωτέρω, κεφάλαιο 5). Στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου θα εξεταστούν οι προσβολές της σωματικής ακεραιότητας, της τιμής, του οίκου και της ιδιοκτησίας, ενώ στο επόμενο κεφάλαιο εξετάζονται τα εγκλήματα κατά της πολιτείας και του πολιτεύματος.

**Εικόνα 11.1.** Ο Προμηθέας είναι δεμένος σε βράχο, ενώ ένας αετός του κατασπαράζει το σηκώτι. Ο Προμηθέας καταδικάστηκε στην τιμωρία αυτή από τον Δία για την ύβρη που διέπραξε εναντίον των θεών.

Παράσταση σε μελανόμορφο αγγείο περ. 560-550 π.Χ. Πηγή:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Atlas\\_Typhoeus\\_Prometheus.png](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Atlas_Typhoeus_Prometheus.png)

Εικόνα με ένδειξη *Creative Commons Attribution 2.0*, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 04/02/2015.

### 1.1.2. Πολλαπλότητα ένδικων μέσων

«Ο Σόλων, που έφτιαξε αυτούς τους νόμους, σε όσους ήθελαν να δικαιωθούν απέναντι των αδικούντων, δεν έδωσε έναν μόνο τρόπο προσφυγής στη δικαιοσύνη για το κάθε αδίκημα, αλλά πολλούς. Επειδή γνώριζε, νομίζω, ότι οι κάτοικοι της πόλεως δεν είναι όλοι αξίσιου ικανοί, ή θρασεείς, ή μετριοπαθείς, και ότι εάν έκανε τους νόμους με τρόπο που να δικαιώνονται οι μετριοπαθείς, τότε πολλοί κακοί θα έμεναν ελεύθεροι. Και αν τους έκανε έτσι ώστε να μπορούν να προσφεύγουν μόνον οι δυνατοί στο λόγο και οι θρασεείς, τότε οι ιδιω'τες δεν θα μπορούσαν να δικαιωθούν με τον ίδιο τρόπο.

Ο νομοθέτης θεώρησε ότι κανείς δεν πρέπει να στερείται το δικαίωμα να προσφύγει στο δικαστήριο σύμφωνα με τις δυνάμεις του. Και πώς εξασφαλίζεται αυτό; Με το να δίνει στα θύματα πολλούς νόμιμους τρόπους προσφυγής στο δικαστήριο. Ας πάρουμε για παράδειγμα την κλοπή. Είσαι δυνατός και έχεις εμπιστοσύνη στον εαυτό σου; Κάνε τη σύλληψη του δράστη αυτοπροσώπως με *άπαγωγή*, διακινδυνεύεις όμως χίλιες δραχμές. Είσαι πιο αδύναμος; Κάνε γραπτή καταγγελία με *έφήγησιν* προς τους άρχοντες, και θα τον συλλάβουν εκείνοι. Φοβάσαι ακόμη και αυτό; Άσκησε μήνυση (*γραφή*). Αμφιβάλλεις για τις δυνάμεις σου και η φτώχεια σου δεν σου επιτρέπει να πληρώσεις χίλιες δραχμές; Άσκησε *δίκη κλοπής* προς τους διαιτητές, και δεν διατρέχεις οικονομικό κίνδυνο. Παρόμοια, για την ασέβεια μπορείς να συλλάβεις το δράστη, να του κάνεις μήνυση, να του κάνεις αγωγή προς τους Ευμολπίδες, ή να τον καταγγείλεις στον Άρχοντα βασιλέα. Το ίδιο ισχύει σχεδόν για όλα τα αδικήματα». (Δημ. 22 *Κατά Ανδροτίωνος* 25-26).

Στο απόσπασμα αυτό από τον λόγο του Δημοσθένη, ο ρήτορας εξηγεί ένα ουσιώδες χαρακτηριστικό του αθηναϊκού δικαίου, τη χορήγηση πολλαπλών δυνατοτήτων στους πολίτες προκειμένου να επιδιώξουν την ικανοποίηση των νόμιμων δικαιωμάτων τους και την αποκατάσταση μιας βλάβης που είχαν υποστεί. Αυτή η ευελιξία του αθηναϊκού δικαίου, όπως θεωρεί ο Δημοσθένης, επέτρεπε στον κάθε πολίτη να επιδιώξει δικαστικά την επανόρθωση ενός

αδικήματος που είχε διαπραχθεί εις βάρος του, ανάλογα με τις δυνάμεις και τις δυνατότητές του. Τα διάφορα ένδικα μέσα που προέβλεπε το αθηναϊκό δίκαιο για την προστασία των έννομων αγαθών αποσκοπούσαν να εξασφαλίσουν την τιμωρία του δράστη όποιες και αν ήταν οι συνθήκες κάτω από τις οποίες διαπράχθηκε το αδίκημα και όποια κι αν ήταν η φυσική, οικονομική και κοινωνική κατάσταση του θύματος.

Είναι γεγονός ότι η δίκη και η γραφή προβλέπονταν από τους αθηναϊκούς νόμους εναλλακτικά σχεδόν για κάθε αδίκημα, κι επιπλέον πολύ συχνά σε αυτές τις δύο βασικές διαδικασίες προστίθενταν και άλλες, όπως η *ἀπαγωγή* (προκειμένου για αυτόφωρα σοβαρά αδικήματα), η *είσαγγελία* κλπ. Ωστόσο η κάθε μια από αυτές τις διαδικασίες είχε διαφορετικές συνέπειες για τον ενάγοντα/μηνυτή, και διαφορετικές επιπτώσεις για όποιον έχανε τη δίκη. Αυτό γίνεται φανερό στο παράδειγμα που αναφέρει ο Δημοσθένης στο παραπάνω χωρίο σχετικά με το αδίκημα της κλοπής. Όποιος εμπιστεύεται τις σωματικές του δυνάμεις, μπορεί να συλλάβει ο ίδιος το δράστη επ' αυτοφώρω με *ἀπαγωγή*, διαφορετικά μπορεί να τον καταγγείλει στους άρχοντες ώστε να τον συλλάβουν εκείνοι. Στις περιπτώσεις αυτές, αν καταδικαστεί ο κατηγορούμενος δεν πληρώνει αποζημίωση στο θύμα αλλά μπορεί να αντιμετωπίσει μέχρι και τη θανατική ποινή, αν όμως αθωωθεί, και παράλληλα ο μηνυτής λάβει με το μέρος του λιγότερες από το ένα πέμπτο των ψήφων των δικαστών, τότε του επιβάλλεται πρόστιμο χιλίων δραχμών. Τον ίδιο κίνδυνο αντιμετωπίζει ο ηττημένος μηνυτής και με την τακτική διαδικασία της *γραφής*. Αντίθετα, αν το θύμα επιλέξει να ασκήσει *δίκη κλοπής*, δεν διατρέχει κανένα κίνδυνο αν χάσει τη δίκη, ο κατηγορούμενος που κρίνεται ένοχος όμως θα κληθεί να καταβάλει αποζημίωση στο θύμα και ισόποση χρηματική ποινή στο δημόσιο.

### 11.1.3. Αστικό και ποινικό δίκαιο;

Όπως είδαμε και παραπάνω (κεφάλαιο 5), τα δύο συνηθέστερα ένδικα μέσα του αθηναϊκού δικαίου ήταν η ιδιωτική διαδικασία της *δίκης* και η δημόσια διαδικασία της *γραφής*, που μπορεί να προβλέπονταν εναλλακτικά για την προσβολή ενός έννομου αγαθού. Από τη σύγχρονη δογματική σκοπιά, θα λέγαμε ότι οι περιπτώσεις *δίκης* αντιστοιχούν στις δικές μας αδικοπραξίες, για τις οποίες η επανόρθωση είναι αστικού χαρακτήρα, ενώ για καθαρά ποινικές υποθέσεις πρόκειται μόνο στις περιπτώσεις *γραφής*. Μια άδικη πράξη λοιπόν που στρεφόταν εναντίον ενός προσώπου μπορούσε, ανάλογα με τη βαρύτητά της, να χαρακτηριστεί ως αδικοπραξία που επιδέχεται επανόρθωση ή ως ποινικό αδίκημα, που επισύρει την επιβολή ποινικής κύρωσης. Ωστόσο, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ήταν δυνατόν μια πράξη που χαρακτηριζόταν ως ιδιωτικού ενδιαφέροντος και διωκόταν με *δίκη*, να τιμωρείται επιπλέον και με δημόσια ποινή.

Εδώ όμως χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή, καθώς αποδεικνύεται η δυσκολία εφαρμογής των σύγχρονων κριτηρίων σε έννομες τάξεις και δικαιικά συστήματα που είναι διαφορετικά. Οι αρχαίοι, παρόλο που στην πράξη διέκριναν την δημόσια τιμωρία από την ιδιωτική επανόρθωση, δεν είχαν θεσπίσει τη δογματική διάκριση μεταξύ ποινικού και αστικού δικαίου. Η βασική διάκριση που αναγνώριζαν οι αρχαίοι Αθηναίων ήταν αυτή ανάμεσα στον ιδιωτικό και τον δημόσιο βίο. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι η αρχαία αντίληψη του ιδιωτικού και του δημόσιου, όχι μόνον δεν ταυτίζεται με τη δική μας, αλλά απέχει πολύ από αυτήν. Λόγω του τρόπου οργάνωσης της αρχαίας πόλεως, με την άμεση συμμετοχή των πολιτών στα κοινά, ο δημόσιος βίος για τους αρχαίους καταλάμβανε

πολύ ευρύτερο μέρος της καθημερινότητάς τους, ενώ ο ιδιωτικός ήταν πολύ συρρικνωμένος σε σχέση με την εποχή μας. Γι' αυτό, πάρα πολλές υποθέσεις που για εμάς θεωρούνται ότι ανήκουν στην ιδιωτική σφαίρα, στην αρχαιότητα υπάγονταν στη δημόσια σφαίρα, και επομένως αποτελούσαν αδικήματα που στρέφονταν κατά του κοινωνικού συνόλου. Έτσι εξηγείται και η ύπαρξη στην αθηναϊκή νομοθεσία πολλών γραφῶν, που μπορούσαν να κινηθούν από τον οποιοδήποτε πολίτη και είχαν ως αντικείμενο την επιβολή ποινής, για πράξεις όπως η γραφή ὕβρεως, η γραφή μοιχείας, ή η γραφή ἀργίας, που κατά τη δική μας αντίληψη θα έπρεπε να ανήκουν στις δίκες, στις ιδιωτικές υποθέσεις που μόνον ο βλαπτόμενος μπορούσε να κινήσει και να διεκδικήσει αποζημίωση για τον εαυτό του. Ακόμη, ορισμένες πράξεις που σήμερα θεωρείται αυτονόητο να είναι ποινικοποιημένες, στην κλασική Αθήνα μπορούσαν να διώκονται εναλλακτικά είτε με γραφή είτε με δίκη, όπως για παράδειγμα η κλοπή, ή ακόμη, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την ανθρωποκτονία, να υπάγονται αποκλειστικά στις ιδιωτικές υποθέσεις που διώκονταν μετά από πρωτοβουλία των συγγενών του θύματος (δίκη φόνου).

## 11.2. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ

### 11.2.1. Σωματική ακεραιότητα και τιμή

«Υπάρχει λοιπόν η αγωγή για δυσφήμιση (δίκη κακηγορίας): αυτή, όπως λέγεται, δημιουργήθηκε για να σταματά όσους ανταλλάσσουν λοιδορίες από το να αρχίσουν να χτυπούν ο ένας τον άλλο. Έπειτα, υπάρχει η αγωγή για ελαφριά σωματική βλάβη (δίκη αϊκείας): κι αυτή, όπως ακούω, για τούτο έγινε, ώστε ο πιο αδύναμος να μην αμύνεται με πέτρες ή με κάποιο άλλο όπλο, αλλά να προσφεύγει στο δικαστήριο για να δικαιωθεί σύμφωνα με το νόμο. Ακόμη, υπάρχει η μήνυση για βαριά σωματική βλάβη (γραφὴ τραύματος), για να αποτρέπει τους συμπλεκόμενους από τη διάπραξη φόνου. Νομίζω λοιπόν ότι το πιο ελαφρύ αδίκημα, η δυσφήμιση, προβλέφθηκε έχοντας υπόψη το τελευταίο και σοβαρότερο, δηλαδή τον φόνο, ώστε να εμποδίσει να προχωρούν σιγά σιγά από τη συκοφαντική δυσφήμιση (κακηγορία) στην ελαφριά σωματική βλάβη (αϊκεία), και από αυτήν στη βαριά σωματική βλάβη (τραῦμα), και από αυτήν στην ανθρωποκτονία, αλλά η τιμωρία του κάθε ενός από αυτά τα αδικήματα να προβλέπεται από τον νόμο, ώστε να μην εξαρτάται από την οργή ή τη βούληση του κάθε ενός.» (Δημ. 54 Κατὰ Κόνωνος 17-19).

Στο παραπάνω απόσπασμα, ο Δημοσθένης αναφέρεται στις διατάξεις της αθηναϊκής νομοθεσίας σχετικά με τα αδικήματα που στρέφονται κατά της προσωπικότητας και προβαίνει σε μια διαβάθμιση αυτών των αδικημάτων, ανάλογα με την απαξία τους, ξεκινώντας από το ελαφρότερο και καταλήγοντας στο βαρύτερο. Αρχίζοντας από τη δυσφήμιση (κακηγορία), προχωρώντας στη χειροδικία, την ελαφρύτερη προσβολή της σωματικής ακεραιότητας, μετά στη βαριά σωματική βλάβη, και καταλήγοντας στην ανθρωποκτονία, ο ρήτορας υποστηρίζει ότι ο σκοπός της νομοθέτησης του πιο ελαφρού αδικήματος ήταν να σταματά η αντιδικία στο σημείο αυτό και να αποτρέπεται η διάπραξη σοβαρότερου αδικήματος.

Αν αναζητήσουμε τα ιδιαίτερα έννομα αγαθά που προστατεύονται με την ποινικοποίηση αυτών των πράξεων, θα καταλήξουμε ότι πρόκειται για την σωματική ακεραιότητα και την τιμή

του κάθε ανθρώπου, που αποτελούν και τα δύο ειδικότερες εκφάνσεις της προσωπικότητας. Συγκεκριμένα, η ελαφριά σωματική βλάβη (*αίκεια*) και η βαριά σωματική βλάβη (*τραῦμα ἐκ προνοίας*) πλήττουν τη σωματική ακεραιότητα, ενώ η δυσφήμιση (*κακηγορία*) στρέφεται κατά της τιμής ενός προσώπου. Ένα ακόμη αδίκημα κατά της τιμής στο αθηναϊκό δίκαιο, που δεν μνημονεύεται στο απόσπασμα αυτό, αλλά το οποίο είναι γνωστό από πολλές πηγές, ήταν η εξύβριση με λόγια ή έργα (*ὑβρις*). Η *ὑβρις* αποτελούσε βαρύτερη προσβολή της τιμής και της αξιοπρέπειας ενός ανθρώπου και γι' αυτό ανήκε στα δημόσια αδικήματα που διώκονταν με *γραφὴν*. Το δίκαιο της Αθήνας, συνεπώς, αναγνώριζε την προσωπικότητα ως έννομο αγαθό και την προστάτευε με ποικίλες ρυθμίσεις.

### 11.2.2. Ελαφριά σωματική βλάβη (*αίκεια*)

Η αθηναϊκή νομοθεσία διέκρινε ανάμεσα στην ελαφριά και τη βαριά σωματική βλάβη και προέβλεπε δύο διαφορετικά ένδικα μέσα, καθώς και τις αντίστοιχες διαδικασίες στο ακροατήριο. Η ελαφριά σωματική βλάβη ονομαζόταν *αίκεια* και διωκόταν με ιδιωτική αγωγή, την *δίκη αίκειας*. Στον αντίποδα της βαριάς σωματικής βλάβης, για να φτάσει μια υπόθεση *αίκειας* στο δικαστήριο αρκούσε η σωματική βλάβη του θύματος να έχει προκληθεί με με κάποιο αυτοσχέδιο όργανο που βρέθηκε εκείνη τη στιγμή ή ακόμη και με τα χέρια, χωρίς τη χρήση όπλου. Η *δίκη αίκειας* εκδικαζόταν από ηλιαστικό δικαστήριο και ο ένοχος καταδικαζόταν να πληρώσει αποζημίωση στο θύμα. Το ποσόν της αποζημίωσης δεν ήταν ορισμένο από το νόμο αλλά καθοριζόταν από το δικαστήριο με την *τίμησιν*, ανάμεσα στο ποσό που πρότεινε ο ενάγων και σε αυτό που αντιπρότεινε ο εναγόμενος. Ο ρήτορας Ισοκράτης έγραψε την αγόρευση του ενάγοντος σε μια υπόθεση *αίκειας*, στην οποία ο ενάγων ζητά από το δικαστήριο να μην λάβει υπόψη του το γεγονός ότι είναι φτωχός, και να του επιδικάσει το ποσόν της αποζημίωσης που ζητάει και όχι χαμηλότερο ποσόν που προτείνει ο εναγόμενος:

«Και κανείς από εσάς ας μην θελήσει να ελαττωθεί το ποσό της αποζημίωσης επειδή θα σκεφτεί ότι είμαι φτωχός και ένας απλός πολίτης ανάμεσα στους πολλούς. Διότι δεν είναι δίκαιο να επιβάλλονται μικρότερες επανορθώσεις υπέρ των ταπεινών ανθρώπων από ό,τι υπέρ των διάσημων, ούτε να θεωρούνται κατώτεροι οι φτωχοί από τους πλούσιους. Αν λαμβάνατε τέτοιες αποφάσεις όταν πρόκειται για απλούς ανθρώπους, θα εξευτελίζατε τους εαυτούς σας, πράγμα που θα ήταν το χειρότερο από όλα». (Ισοκρ. 20 *Κατά Λοχίτου* 19).

Μια ακόμη υπόθεση *αίκειας* μας είναι γνωστή από τη δημηγορία του Δημοσθένη *Κατά Ευέργου και Μνησιβούλου*. Ο μηνυτής αναφέρεται στην δίκη *αίκειας* που είχε ασκήσει κατά του Θεόφημου, τον οποίο κατηγορεί ότι χρησιμοποίησε διάφορα μέσα για να μην προχωρήσει η διαδικασία. Ο ομιλητής του ζήτησε, όπως είχε το νόμιμο δικαίωμα, να του παραδώσει τη δούλη του για να την ανακρίνει μετά από βασανισμό, αλλά ο Θεόφημος όχι μόνο δεν την παρέδωσε, αλλά παρουσίασε ως μάρτυρες τον Ευέργο και τον Μνησίβουλο, αδελφό και γαμβρό του αντίστοιχα, ότι δήθεν ήταν πρόθυμος να την παραδώσει και ο ομιλητής ήταν εκείνος που δεν την παρέλαβε. Τότε ο ομιλητής άσκησε *γραφὴ ψευδομαρτυριῶν* εναντίον του Ευέργου και του Μνησιβούλου. Στο δικαστήριο έγινε βεβαίως αναφορά στην υπόθεση της *αίκειας*, από την οποία ξεκίνησαν όλα, και

δίνονται ενδιαφέροντα στοιχεία για τα στάδια της διαδικασίας και τα διάφορα δικονομικά ζητήματα που προέκυψαν από τις κωλυσιεργίες του Θεόφημου:

«Μόλις επέστρεψα από το ταξίδι μου, άνδρες δικαστές, επειδή ο Θεόφημος δεν ήθελε να παραπέμψουμε σε ιδιωτικό διαιτητή το θέμα των χτυπημάτων που μου είχε δώσει, τον κάλεσα να παρουσιαστούμε στον άρχοντα και κατέθεσα εναντίον του *δίκη αικείας*. Εκείνος μου έκανε ανταγωγή και, ενώ η υπόθεση βρισκόταν ενώπιον των διαιτητών, και είχε έλθει η ώρα να εκδώσουν την απόφαση, ο Θεόφημος υπέβαλε *παραγραφή* δίνοντας όρκο (*ύπωμοσία*), και εγώ, πιστεύοντας ότι δεν είχα κάνει καμιά αδικία, ήλθα ενώπιον του δικαστηρίου σας. Ο Θεόφημος, προσκομίζοντας μια μαρτυρία την οποία κανείς άλλος δεν κατέθεσε παρά μόνον ο αδελφός και ο γαμπρός του, ότι δήθεν ήταν πρόθυμος να παραδώσει τη δούλη για βασανισμό, και προσποιούμενος ότι είναι άκακος, εξαπάτησε τους δικαστές. Τώρα όμως σας απευθύνω δίκαιο αίτημα, να αποφασίσετε σχετικά με τη μαρτυρία, αν ήταν αληθινή ή ψευδής, και ταυτόχρονα να σκεφθείτε όλη την υπόθεση από την αρχή. Διότι εγώ θεωρώ ότι αυτό που πρέπει να ελέγξετε είναι η απόδειξη στην οποία αυτός κατέφυγε τότε, δηλαδή στην εξέταση της δούλης κατόπιν βασανισμού, που θα αποδείκνυε ποιος έδωσε το πρώτο χτύπημα, διότι αυτό συνιστά *αικεία*. Και αυτός είναι ο λόγος που έκανα τη μήνυση κατά των μαρτύρων για ψευδομαρτυρία, επειδή κατέθεσαν ότι ο Θεόφημος ήταν πρόθυμος να παραδώσει τη δούλη, ενώ στην πραγματικότητα δεν την παρέδωσε ποτέ, ούτε στους διαιτητές ούτε μετέπειτα, παρόλο που εγώ το ζητούσα κατ' επανάληψη». (Δημ. 47 Κατά Ευέργου και Μνησιβούλου 45-47).

### 11.2.3. Βαριά σωματική βλάβη (*τραῦμα ἐκ προνοίας*)

Προκειμένου να χαρακτηριστεί βαριά μια σωματική βλάβη, δύο ήταν τα κύρια χαρακτηριστικά που έπρεπε να αποδειχθεί ότι υπήρξαν αναφορικά με την ψυχική διάθεση του δράστη κατά τη διάπραξη του αδικήματος: αφενός το στοιχείο της πρόθεσης (*πρόνοια*) και αφετέρου η χρήση όπλου. Λόγω της μεγάλης απαξίας της, η πρόκληση βαριάς σωματικής βλάβης (*τραῦμα ἐκ προνοίας*) συγκαταλεγόταν στα δημόσια αδικήματα, τα οποία, όπως θεωρούσαν οι Αθηναίοι, έβλαπταν ολόκληρη την πόλη. Γι' αυτό το λόγο, το έγκλημα διωκόταν με τη διαδικασία της γραφής, την οποία είχε δικαίωμα να ασκήσει οποιοσδήποτε πολίτης (*ὁ βουλόμενος*) και όχι μόνον το θύμα του τραυματισμού (Αισχίνης 2.93, 3.51, 3.122. Δημοσθένης 54.18).

Κατ' εξαίρεση, η γραφή *τραύματος ἐκ προνοίας* δεν υπαγόταν στο δικαστήριο της Ηλιαίας, αλλά ανήκε στην αρμοδιότητα του Αρείου Πάγου, μαζί με τους φόνους *ἐκ προνοίας*. Όποιος κρινόταν ένοχος από το δικαστήριο καταδικαζόταν στη ποινή της εξορίας με παράλληλη καθολική δήμευση της περιουσίας του. Ο νόμος για την πρόκληση βαριάς σωματικής βλάβης παρατίθεται σε μια δημηγορία του Λυσία: «Όποιος τραυματίσει άνθρωπο στο κεφάλι, στο πρόσωπο, στα χέρια ή στα πόδια, αμέσως, σύμφωνα με τους νόμους του Αρείου Πάγου, είτε θα φύγει αυτοεξόριστος από την πόλη του αδικηθέντος, είτε θα δικασθεί για πρόκληση βαριάς σωματικής βλάβης (*τραῦμα ἐκ προνοίας*) και, εάν καταδικασθεί σε εξορία και επιστρέψει, θα καταγγεληθεί με *ἔνδειξιν* και θα καταδικασθεί σε θάνατο». (Λυσ. 6 Κατ' Ανδοκίδου ασεβείας 15).

Από δύο λόγους του Λυσία (*Προς Σίμωνά απολογία και Περί τραύματος εκ προνοίας*), μας είναι γνωστές δύο υποθέσεις τραύματος εκ προνοίας που εκδικάστηκαν από τον Άρειο Πάγο τον 4<sup>ο</sup> αιώνα π.Χ., αλλά και σε άλλες δημηγορίες γίνεται λόγος για παρόμοιες υποθέσεις. Λόγου χάριν, στο λόγο του Δημοσθένη *Προς Βοιωτόν* ο ενάγων αναφέρει ότι ο αντίδικός του Βοιωτός αυτοτραυματίστηκε στο κεφάλι και, ισχυριζόμενος ότι τον τραυμάτισε ο Δημοσθένης, του έκανε μήνυση στον Άρειο Πάγο για βαριά σωματική βλάβη, προκειμένου να τον αναγκάσει να φύγει αυτοεξόριστος από την πόλη.

Ο λόγος του Λυσία 4 *Περί τραύματος εκ προνοίας* απαγγέλθηκε στον Άρειο Πάγο από τον κατηγορούμενο σε μια υπόθεση βαριάς σωματικής βλάβης. Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, όπως συνάγονται από τα λεγόμενα του ομιλητή, αφορούσαν τη διεκδίκηση μιας δούλης, την οποία, όπως ισχυρίζεται ο κατηγορούμενος, του είχε αφαιρέσει το θύμα χωρίς να τον πληρώσει για να την αγοράσει. Έτσι ο κατηγορούμενος μπήκε στο σπίτι του θύματος για να πάρει πίσω τη δούλη και διαπληκτίστηκε με το θύμα. Ο μηνυτής ισχυριζόταν ότι πρόθεση του κατηγορουμένου ήταν να τον σκοτώσει και ότι τα τραύματα που του προκάλεσε ήταν σοβαρά. Απαντώντας στους δύο αυτούς άξονες, τα κεντρικά σημεία της υπεράσπισης του κατηγορουμένου είναι αφενός η προσπάθεια να αποδείξει ότι δεν είχε την πρόθεση να τον σκοτώσει, και ιδίως ότι δεν υπήρχε το στοιχείο της προμελέτης, αφού μπήκε στο σπίτι του άοπλος, και αφετέρου ότι τα τραύματα ήταν ελαφρά, αφού προκλήθηκαν με τα χέρια ή από ένα κεραμίδι που βρήκε εκείνη τη στιγμή:

«Ισχυρίζεται λοιπόν ο αντίδικος ότι πήγα τη νύχτα, με σκοπό να τον σκοτώσω, και μπήκα με τη βία στο σπίτι του. Τότε γιατί δεν τον σκότωσα, αφού τον είχα του χεριού μου, και τόσο πολύ υπερίσχυσα, ώστε κατόρθωσα να πάρω και τη δούλη; Ας μας το πει. Δεν μπορεί όμως να το εξηγήσει. Άλλωστε κανείς σας δεν αγνοεί ότι πιο γρήγορα πεθαίνει κανείς αν χτυπηθεί από μαχαίρι παρά με τις γροθιές. Φαίνεται όμως ότι ούτε αυτός ο ίδιος δεν μας κατηγορεί πως μπήκαμε στο σπίτι του κρατώντας μαχαίρι, αλλά λέει ότι χτυπήθηκε με κεραμίδι. Είναι λοιπόν φανερό από όσα έχει ήδη πει ότι δεν υπήρξε προμελέτη. Διότι εάν υπήρχε προμελέτη, δεν θα πηγαίναμε στο σπίτι του άοπλοι, αφού ήταν άδηλο αν θα βρίσκαμε εκεί κάποιο κεραμίδι ή αν θα τον σκοτώναμε με τις γροθιές, αλλά θα πηγαίναμε στο σπίτι του οπλισμένοι. Μάλιστα, τώρα ομολόγησαν οι μάρτυρες ότι πήγαμε στο σπίτι του μεθυσμένοι, κρατώντας δάδες και συνοδευόμενοι από μια κοπέλλα που έπαιζε αυλό. Πώς λοιπόν όλα αυτά δείχνουν ότι υπήρχε προμελέτη; Εγώ νομίζω ότι καθόλου δεν το αποδεικνύουν».  
(Λυσ. 4 *Περί τραύματος εκ προνοίας* 5-7).

Η ταύτιση της βαριάς σωματικής βλάβης με την απόπειρα ανθρωποκτονίας, που κάνει εδώ ο μηνυτής, δεν είναι βέβαιο ότι αναφερόταν ρητά στο νόμο, αλλά αποτελούσε έναν παραλληλισμό που εξυπηρετούσε τους ισχυρισμούς του θύματος. Άλλωστε το γεγονός ότι οι υποθέσεις *τραύματος εκ προνοίας* εκδικάζονταν από το δικαστήριο του Αρείου Πάγου, που ήταν αρμόδιο για τις υποθέσεις ανθρωποκτονίας με πρόθεση, υποδηλώνει ότι οι σωματικές βλάβες που δίκαιε ενείχαν και το στοιχείο απειλής τουλάχιστον της σωματικής ακεραιότητας, αν όχι της ζωής του θύματος. Γι' αυτό και ο κατηγορούμενος στην παραπάνω υπόθεση επιμένει ότι από τις ενέργειές του δεν στοιχειοθετείται βαριά σωματική βλάβη: «Ο αντίδικος λοιπόν σε τέτοιο σημείο αθλιότητας έχει φθάσει, ώστε δεν ντρέπεται να ονομάζει τραύμα τους μώλωπες που έγιναν με γροθιές, και να περιφέρεται μέσα σε κλίνη, και να προσποιείται ότι τον έφερα σε κακή κατάσταση για χάρη μιας

γυναίκας πόρνης, την οποία μπορεί να έχει χωρίς να του την διεκδικεί κανείς, εάν μου επιστρέψει τα χρήματα που πλήρωσα για να την αγοράσω». (Λυσ. 4 Περί τραύματος εκ προνοίας 9).

**Εικόνα 11.2.** Κρατήρας του 670 π.Χ. με παράσταση του Οδυσσέα και ενός συντρόφου του καθώς τυφλώνουν τον Κύκλωπα Πολύφημο. Αρχαιολογικό Μουσείο Άργους. Πηγή:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Archaic\\_or\\_late\\_geometric\\_period\\_krater\\_depicting\\_Odysseus\\_and\\_a\\_friend\\_stabbing\\_the\\_giant\\_Polyphemus\\_in\\_his\\_only\\_eye,\\_clay,\\_670\\_BCE,\\_Archaeological\\_Museum\\_of\\_Argos.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Archaic_or_late_geometric_period_krater_depicting_Odysseus_and_a_friend_stabbing_the_giant_Polyphemus_in_his_only_eye,_clay,_670_BCE,_Archaeological_Museum_of_Argos.jpg)

Εικόνα με ένδειξη Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 04/01/2021.

#### 11.2.4. Δυσφήμιση (κακηγορία)

Σύμφωνα με το δίκαιο της κλασικής Αθήνας, *κακηγορία* διέπραττε όποιος ενώπιον τρίτου ισχυριζόταν ή διέδιδε για κάποιον άλλο γεγονός που μπορούσε να βλάψει την τιμή ή την υπόληψη του. Συνεπώς η *κακηγορία* περιλάμβανε πράξεις που συνιστούσαν αυτό που θα λέγαμε σήμερα δυσφήμιση ή εξύβριση. Ο Σόλων ήταν ο πρώτος που αναγνώρισε νομοθετικά το εννομο αγαθό της τιμής των πολιτών και θέσπισε νόμο για την προστασία του. Η νομοθεσία του Σόλωνα απαγόρευε την *κακηγορία* πολιτών σε δημόσιους χώρους, δηλαδή σε δικαστήρια, σε δημόσια γραφεία, στη διάρκεια αθλητικών αγώνων ή σε ιερά, και επέβαλλε στο δράστη αποζημίωση τριών δραχμών προς το θύμα και χρηματική ποινή δύο δραχμών προς το δημόσιο.

Στην κλασική εποχή, ο νόμος της *κακηγορίας* διευρύνθηκε και περιλάμβανε δυσφήμιση ή εξύβριση που γινόταν σε οποιονδήποτε χώρο, ενώ αναπροσαρμόστηκε και η χρηματική ποινή στα οικονομικά δεδομένα της εποχής. Επιπλέον, κατά την κλασική εποχή ο νόμος περιλάμβανε συγκεκριμένους χαρακτηρισμούς που συνιστούσαν *κακηγορία*, όπως το να αποκαλέσει κάποιος έναν συμπολίτη του δολοφόνο, ή να ισχυριστεί ότι κάποιος είχε ρίξει την ασπίδα του στον πόλεμο και τράπηκε σε φυγή. Για να στοιχειοθετηθεί η κατηγορία της δυσφήμισης στο δικαστήριο, έπρεπε ο ισχυρισμός να είναι ψευδής, ενώ αν ο εναγόμενος αποδείκνυε ότι ο χαρακτηρισμός που χρησιμοποίησε ήταν αληθινός, απαλλασσόταν. Η *δίκη κακηγορίας* εκδικαζόταν από ηλιαστικό δικαστήριο. Ο νόμος προέβλεπε την καταβολή χρηματικής ικανοποίησης πεντακοσίων δραχμών στο θύμα σε περίπτωση καταδίκης.

Υπήρχαν επίσης ειδικότεροι νόμοι, όπως εκείνος που όριζε ότι η υποτιμητική αναφορά στο επάγγελμα ενός Αθηναίου, άνδρα ή γυναίκας συνιστούσε *κακηγορία* (Δημοσ 57 Προς Ευβουλίδην 30: «Ο Ευβουλίδης, άνδρες Αθηναίοι, δεν μας διέβαλε μόνο παραβαίνοντας το ψήφισμα το σχετικό με την αγορά, αλλά και παρά τους νόμους που ορίζουν ότι ένοχος *κακηγορίας* είναι όποιος κοροϊδεύει έναν πολίτη ή μια πολίτιδα για την εργασία τους στην αγορά»).

Μια ειδικότερη μορφή *κακηγορίας* αποτελούσε η προσβολή της μνήμης νεκρού. Ο σχετικός νόμος είχε θεσπιστεί από τον Σόλωνα και ίσχυε ακόμη κατά την κλασική εποχή, όπως μαρτυρείται από πολλές πηγές. Ο νόμος απαγόρευε να κακολογεί κανείς όποιον έχει πεθάνει, ακόμη και αν ο ίδιος κακολογείται από τα παιδιά του νεκρού. Ένας ακόμη νόμος, του 4<sup>ου</sup> αιώνα, απαγόρευε ειδικότερα την *κακηγορία* εναντίον των τυραννοκτόνων Αρμόδιου και Αριστογείτονα, οι οποίοι είχαν σκοτώσει τον τύραννο Ιππαρχο, γιο του Πεισιστράτου, το 514 π.Χ.: «Η εκκλησία του δήμου



ψήφισε νόμο που απαγορεύει να κακολογεί κανείς τον Αρμόδιο και τον Αριστογείτονα καθώς και να τραγουδά δυσφημιστικά τραγούδια εναντίον τους». (Υπερείδης 2 Κατά Φιλιππίδου 3).

Μια ενδιαφέρουσα υπόθεση δίκης κακηγορίας είναι η δίκη του Θεομνήστου που έγινε το 384/3 π.Χ. και μας είναι γνωστή από τις δύο ομώνυμες δημηγορίες του Λυσία (10 Κατά Θεομνήστου Α' και 11 Κατά Θεομνήστου Β'), οι οποίες απαγγέλθηκαν από τον ενάγοντα. Ο ενάγων κατηγορεί τον Θεομνήστο ότι ισχυριζόταν ενώπιον τρίτων πως ο ενάγων είχε σκοτώσει τον πατέρα του την εποχή των Τριάκοντα τυράννων, είκοσι χρόνια νωρίτερα. Από ό,τι φαίνεται, η βασική υπερασπιστική γραμμή του εναγομένου συνίστατο στο επιχείρημα ότι δεν αποκάλεσε τον ενάγοντα «πατροκτόνο», λέξη που συγκαταλεγόταν στις απαγορευμένες από το νόμο, και ότι το να ισχυρίζεται δημοσίως ότι «σκότωσε τον πατέρα του» δεν στοιχειοθετούσε κακηγορία. Έτσι μεγάλο μέρος της αγόρευσης του ενάγοντα ασχολείται με το νομικό ζήτημα του κατά πόσον οι συγκεκριμένες λέξεις που περιλαμβάνονται στο νόμο αποτελούν περιοριστική απαρίθμηση ή αν πρέπει να ερμηνευθούν ευρύτερα. Ας δούμε την επιχειρηματολογία του σχετικά με τις πράξεις που συνιστούν κακηγορία, η οποία φαίνεται πειστική:

«Ίσως ο αντίδικος θα σας πει όσα τόλμησε να πει και στον διαιτητή, ότι δηλαδή αυτά που είπε εναντίον μου δεν περιλαμβάνονται στις απαγορευμένες λέξεις, διότι ο νόμος δεν απαγορεύει να λέει κανείς ότι κάποιος σκότωσε τον πατέρα του, αλλά απαγορεύει να αποκαλεί κανείς κάποιον δολοφόνο. Εγώ όμως θεωρώ, άνδρες δικαστές, ότι το μέλημά σας δεν είναι οι λέξεις, αλλά η σημασία τους, και ότι όλοι γνωρίζουν πως όσοι έχουν σκοτώσει κάποιον είναι δολοφόνοι και όσοι είναι δολοφόνοι έχουν σκοτώσει κάποιον. Θα ήταν πολύ δύσκολο για το νομοθέτη να καταγράψει όλες τις λέξεις που έχουν το ίδιο νόημα, αλλά αναφέροντας μία, περιλαμβάνει όλες όσες έχουν την ίδια σημασία. Εσύ, Θεομνήστε, αν κάποιος έλεγε ότι χτυπάς τον πατέρα ή τη μητέρα σου, υποθέτω ότι θα είχες την αξίωση να τιμωρηθεί, εάν όμως έλεγε ότι δέρνεις εκείνον ή εκείνη που σε γέννησε, θα θεωρούσες ότι πρέπει να μείνει ατιμώρητος επειδή δεν είπε μια από τις λέξεις που απαγορεύονται. Θα ήθελα να μου πεις λοιπόν, μια και είσαι ειδικός σ' αυτό το θέμα και το έχεις μελετήσει πρακτικά και θεωρητικά, αν κάποιος έλεγε ότι «έριξες την ασπίδα σου», ενώ ο νόμος λέει «όποιος ισχυρίζεται ότι κάποιος πέταξε την ασπίδα του, τιμωρείται», εσύ δεν θα του έκανες αγωγή στο δικαστήριο, αλλά θα σου αρκούσε ότι είχες ρίξει την ασπίδα σου, λέγοντας ότι δεν σε πειράζει, επειδή άλλο είναι το ριζιμο και άλλο το πέταγμα; Και αν κληρονόσουν μέλος του σώματος των Ένδεκα, και ένας πολίτης έφερνε ενώπιόν σου με άπαγωγή κάποιον λέγοντας ότι του έκλεψε τα ρούχα ή του άρπαξε το πανωφόρι, δεν θα τον έβαζες στο δεσμοτήριο, αλλά θα τον άφηνες ελεύθερο, επειδή δεν χαρακτηρίστηκε ως «λωποδύτης»; Κι ακόμη, αν κάποιος συλλαμβανόταν επειδή άρπαξε ένα παιδί δεν θα τον αποκαλούσες «άνδραποδιστή», αφού πολεμάς με τα ονόματα και δεν σε ενδιαφέρουν τα έργα, αυτά ακριβώς για τα οποία έχουν φτιαχτεί οι λέξεις. (Λυσ. 10 Κατά Θεομνήστου Α' 6-10)

### 11.2.5. Εξύβριση με λόγια ή με έργα (ύβρις)

Οι σοβαρές προσβολές της τιμής και της αξιοπρέπειας ενός ανθρώπου που γίνονταν με λόγια ή με έργα συνιστούσαν ύβριν. Για να στοιχειοθετηθεί το αδίκημα της ύβρεως έπρεπε να

συντρέχουν δύο βασικές προϋποθέσεις που αφορούσαν την υποκειμενική διάθεση του δράστη: Πρώτον, ο δράστης έπρεπε να έχει πρόθεση να μειώσει την υπόληψη του θύματος και δεύτερον, έπρεπε να έχει επιδείξει εμφανώς αλαζονική συμπεριφορά κατά τη διάπραξη του αδικήματος. Συνεπώς, στη διαβάθμιση των αδικημάτων κατά της προσωπικότητας το καθοριστικό στοιχείο της διάκρισης ανάμεσα στην ελαφρότερη και τη βαρύτερη μορφή ήταν η ύπαρξη της πρόθεσης του δράστη. Με αυτό το κριτήριο διακρίνεται η *αϊκεία* από το *τραῦμα ἐκ προνοίας*, όπως και η *κακηγορία* από την *ὑβριν*. Εντοπίζουμε εδώ μια αντιστοιχία αναφορικά με τις προσβολές της χωματικής ακεραιότητας και αυτές της τιμής, αφού προκειμένου μια πράξη να υπαχθεί στη βαρύτερη μορφή (*τραῦμα ἐκ προνοίας*, *ὑβρις*) ήταν απαραίτητο να αποδειχθεί ότι ο δράστης είχε ενεργήσει με πρόθεση να βλάψει, ενώ στις ελαφρότερες μορφές αντίστοιχα (*αϊκεία*, *κακηγορία*) το στοιχείο της πρόθεσης ήταν αδιάφορο.

Επειδή το αδίκημα της *ὑβρεως* είχε μεγάλη απαξία για την αθηναϊκή κοινωνία, ο νόμος προέβλεπε τη δίωξή του με τη δημόσια διαδικασία της *γραφής*, δίνοντας το δικαίωμα σε οποιονδήποτε πολίτη να υποβάλει την μήνυση, και όχι μόνο στο πρόσωπο που είχε υποστεί την προσβολή. Αρμόδιο όργανο για να παραλάβει τη *γραφή ὑβρεως* ήταν έξι Θεσμοθέτες, οι οποίοι διενεργούσαν την προδικασία και στη συνέχεια έπρεπε να εισαγάγουν την υπόθεση στο ηλιαστικό δικαστήριο εντός αποκλειστικής προθεσμίας τριάντα ημερών. Ο νόμος δεν θέσπιζε ορισμένη ποινή αλλά άφηνε το δικαστήριο να την προσδιορίσει λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες της κάθε συγκεκριμένης υπόθεσης (*ἀγών τιμητός*). Στην πράξη, επομένως, η ποινή μπορούσε να κυμαίνεται από χρηματική ποινή έως και θανατική, είναι δε γνωστές ορισμένες περιπτώσεις στις οποίες επιβλήθηκε στον ένοχο *ὑβρεως* η ποινή του θανάτου.

Ένα ιδιαίτερα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό της *ὑβρεως* ήταν ότι ο νόμος τιμωρούσε τη διάπραξη του αδικήματος όχι μόνον εναντίον ελεύθερου ανθρώπου (άνδρα, γυναίκας ή παιδιού), αλλά και εναντίον δούλου, όπως ρητά αναφέρει η διάταξη του νόμου. Ο νόμος της *ὑβρεως*, όπως τουλάχιστον ίσχυε κατά τον 4<sup>ο</sup> αιώνα π.Χ., παρατίθεται αυτούσιος σε μια δημηγορία του Δημοσθένη η οποία αφορούσε προσωπική του υπόθεση, την εξύβριση που υπέστη από τον Μειδία όταν ήταν χορηγός στην μεγάλη εορτή των Διονυσίων:

«Νόμος: Έάν κάποιος διαπράξει εξύβριση εναντίον οποιουδήποτε, παιδιού, ανδρός ή γυναικός, ελεύθερου ή δούλου, ή προσβάλει την προσωπικότητά του με παράνομο τρόπο, όποιος Αθηναίος το επιθυμεί, από όσους έχουν το δικαίωμα, να ασκήσει καταγγελία (*γραφή*) προς τους θεσμοθέτες. Οι θεσμοθέτες να εισαγάγουν την υπόθεση στην Ηλιαία εντός τριάντα ημερών από την καταγγελία, εκτός εάν υπάρχει κάποιο δημόσιο κώλυμα, οπότε θα την εισαγάγουν αμέσως μόλις μπορέσουν. Σε περίπτωση που θα καταδικάσει η Ηλιαία, να προβεί αμέσως στη διαδικασία της τιμήςσεως σχετικά με την ποινή που θεωρεί ότι πρέπει να επιβληθεί κατά του προσώπου ή της περιουσίας του. Όσοι ασκούν καταγγελίες για εξύβριση του προσώπου τους σύμφωνα με το νόμο, εάν δεν εμφανιστούν στο δικαστήριο ή, εφόσον εμφανισθούν, δεν λάβουν με το μέρος τους το ένα πέμπτο των ψήφων των δικαστών, θα πληρώνουν πρόστιμο χιλίων δραχμών στο δημόσιο. Όποιος καταδικασθεί από το δικαστήριο σε καταβολή χρηματικής ποινής, να κρατείται στη φυλακή έως ότου πληρώσει, εφόσον έχει εξυβρίσει ελεύθερο άνθρωπο.» (Δημ. 21 *Κατά Μειδίου* 47).

Ο Αριστοτέλης, δίνοντας τον ορισμό της ύβρεως, εστιάζει στην ψυχική διάθεση του δράστη, τονίζοντας το γεγονός ότι ο εξευτελισμός και η ατίμωση του θύματος δεν αποσκοπούν στο να κερδίσει κάτι ο δράστης αλλά αποτελούν ουσιαστικά αυτοσκοπό. Αυτή η υβριστική διάθεση του δράστη, που μοναδικό σκοπό έχει την αυτοπροβολή και τη διασκέδασή του, είναι το στοιχείο που δίνει τη βαρύτερη απαξία στο έγκλημα: «Αν κάποιος δώσει ένα χτύπημα, δεν διαπράττει ύβριν σε όλες τις περιπτώσεις, αλλά μόνον αν το κάνει με κάποιο σκοπό, όπως λόγου χάριν την ατίμωση του άλλου ή τη δική του διασκέδαση. Ύβρις είναι να πράττει ή να λέει κάποιος πράγματα ατιμωτικά για το θύμα, όχι για να κερδίσει ο δράστης κάτι το οποίο δεν είχε πριν, αλλά για να διασκεδάσει». (Αριστοτέλης, *Ρητορική* 1374a 13-15).

Αυτή η αναιδής και υβριστική στάση του δράστη, καθώς και η άσκοπη χρήση βίας, είναι τα επιβαρυντικά στοιχεία που τονίζονται κατ' επανάληψη στις πηγές. Ο Δημοσθένης εξηγεί τους λόγους για τους οποίους ο νομοθέτης έδωσε τόσο μεγάλη απαξία σε τέτοιου είδους συμπεριφορά, ακόμη και όταν στρέφεται εναντίον δούλου:

«Ο νομοθέτης θεώρησε ότι κάθε πράξη βίας είναι δημόσιο αδίκημα που διαπράττεται εναντίον και όσων δεν αφορά άμεσα. Διότι η ισχύς ανήκει σε λίγους, αλλά οι νόμοι ανήκουν σε όλους το ίδιο. Άλλωστε, όποιος συμφώνησε σε μια σύμβαση, πρέπει να έχει ιδιωτική επανόρθωση, αλλά όποιος έπεσε θύμα βίας χρειάζεται τη βοήθεια τη πολιτείας. Έτσι λοιπόν για την ύβριν ο νομοθέτης επέτρεψε την άσκηση δημόσιας καταγγελίας (γραφής) σε όποιον το επιθυμεί, ενώ όρισε ότι η ποινή είναι εξ ολοκλήρου καταβλητέα στην πολιτεία, επειδή θεώρησε ότι όποιος επιχειρεί να ενεργήσει υβριστικά αδικεί ολόκληρη την πόλιν και όχι μόνο το θύμα. Γι' αυτό, αρκετή επανόρθωση για το θύμα είναι η τιμωρία του δράστη και δεν αρμόζει να λαμβάνει αποζημίωση το θύμα για τον εαυτό του σε τέτοια αδικήματα. Σε τέτοιο σημείο υπερβολής μάλιστα έφθασε ο νομοθέτης, ώστε να μπορεί να ασκηθεί καταγγελία εναντίον όποιου συμπεριφέρεται υβριστικά ακόμη και εναντίον δούλου. Διότι θεώρησε ότι αυτό που έχει σημασία δεν είναι η ταυτότητα του θύματος, αλλά η φύση της πράξης. Και εφόσον έκρινε τις πράξεις ανάρμοστες, δεν επέτρεψε τέτοια συμπεριφορά ούτε σε βάρος δούλου ούτε σε καμιά άλλη περίπτωση. Δεν υπάρχει τίποτε, άνδρες Αθηναίοι, που να είναι πιο αφόρητο από την ύβρη, και τίποτε δεν αξίζει περισσότερο την οργή σας. Διάβασε λοιπόν, κλητήρα, τον νόμο της ύβρεως, διότι τίποτε δεν συγκρίνεται με τα λόγια του ίδιου του νόμου». (Δημ. 21 *Κατά Μειδίου* 45-46, βλ. και *Αισχίνης 1 Κατά Τιμάρχου* 15-17).

Όπως υποστηρίζει ο ρήτορας στην ίδια δημηγορία, «Δεν ήταν το κτύπημα που προκάλεσε την οργή, αλλά η ατίμωση. Για έναν ελεύθερο άνθρωπο, το σοβαρό δεν είναι να τον κτυπούν, παρά τη σοβαρότητά του, αλλά να τον κτυπούν με υβριστική πρόθεση. Υπάρχον πολλά πράγματα που θα μπορούσε να κάνει ο δράστης της ύβρεως, άνδρες Αθηναίοι, μερικά από τα οποία τον θύμα δεν θα μπορούσε καν να περιγράψει σε κάποιον άλλο. Αυτά βρίσκονται στη στάση, στο βλέμμα, στη φωνή. Όταν κτυπά με αλαζονεία, ή με εχθρική προδιάθεση, είτε με τις γροθιές είτε με χαστούκι. Αυτά τα πράγματα είναι που προκαλούν τους ανθρώπους και τους κάνουν εκτός εαυτού, εάν δεν είναι συνηθισμένοι να προπηλακίζονται. Καμιά περιγραφή, άνδρες Αθηναίοι, δεν μπορεί να αναπαραστήσει το μέγεθος της προσβολής στους ακροατές, με τον τρόπο που την έζησαν στην πραγματικότητα το θύμα και οι παρευρισκόμενοι». (Δημ. 21 *Κατά Μειδίου* 72).

**Εικόνα 11.3.** Γυμνός νέος κρατά από τα μαλλιά νεαρή γυναίκα, απειλώντας να τη χτυπήσει με σαντάλι. Παράσταση σε αθηναϊκή κύλικα του 490-480 π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Μιλάνου. Πηγή: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Foundry Painter ARV 403 33ter youth attacking woman with sandal.jpg>

Εικόνα με ένδειξη Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 10/03/2020.

## 11.3. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΕΝΕΤΗΣΙΑΣ ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑΣ

### 11.3.1. Κάκωσις γονέων, ορφανών, επικλήρων

Ιδιαίτερη μέριμνα λάμβαναν οι νόμοι της Αθήνας για την προστασία των πιο αδύναμων μελών της οικογένειας. Η *κάκωσις* (κακομεταχείριση) των γονέων, των ορφανών και των επικλήρων αποτελούσε αδίκημα που διωκόταν με *εισαγγελία* ενώπιον του αρμόδιου άρχοντα, που ήταν ο επώνυμος άρχων. Αυτός παρέπεμπε την υπόθεση στο δικαστήριο της Ηλιαίας. Η διαφορά μεταξύ *εισαγγελίας* προς τον επώνυμο άρχοντα και *γραφής* είναι ότι, ενώ στη *γραφή* ο μηνυτής κινδύνευε με χρηματική ποινή εάν δεν συγκέντρωνε με το μέρος του το ένα πέμπτο των δικαστικών ψήφων, η *εισαγγελία* δεν είχε τέτοια πρόβλεψη, ώστε να ενθαρρύνει οποιονδήποτε γνώριζε κάτι για κακομεταχείριση των ασθενέστερων να μπορεί να την καταγγείλει άφοβα.

Η *κάκωσις* των γονέων είναι περισσότερο γνωστή. Το αδίκημα αυτό περιλάμβανε ως πιθανά θύματα όχι μόνο τους γονείς, αλλά και τους υπόλοιπους ανιόντες (παππούδες και γιαγιάδες). Οι ρήτορες του 4<sup>ου</sup> αιώνα αναφέρουν συγκεκριμένους τρόπους τέλεσης του αδικήματος της κακομεταχείρισης γονέων: *τύπτειν* (χτυπήματα), *μη τρέφειν* (παράλειψη διατροφής), *μη παρέχειν οίκησιν* (παράλειψη παροχής στέγης) και *τούς τάφους μη κοσμεῖν* (παράλειψη απόδοσης μεταθανάτιων τιμών).

Ένας από τους Εννέα άρχοντες, ο Επώνυμος άρχων, στη δικαιοδοσία του οποίου ανήκε η προστασία των αδύνατων μελών της οικογένειας, ήταν αρμόδιος για την παραλαβή των σχετικών καταγγελιών, την διενέργεια της προδικασίας και την παραπομπή των υποθέσεων στο δικαστήριο. Πιο συγκεκριμένα: «Οι δημόσιας και ιδιωτικής φύσεως υποθέσεις που ανατίθενται στον Επώνυμο άρχοντα και τις οποίες εισάγει στο δικαστήριο είναι οι εξής: Η κακομεταχείριση γονέων (αυτές οι καταγγελίες μπορούν να γίνουν από οποιονδήποτε πολίτη χωρίς τον κίνδυνο να επιβληθεί πρόστιμο), η κακομεταχείριση ορφανών (αυτές οι καταγγελίες στρέφονται κατά των επιτρόπων), η κακομεταχείριση *ἐπικλήρου* (αυτές στρέφονται κατά των επιτρόπων και όσων συνοικούν μαζί της) και η κακοδιαχείριση περιουσίας ορφανών (και αυτές στρέφονται κατά των επιτρόπων).» ([Αριστ.] *Αθηναίων Πολιτεία* 56.6)

Η *κάκωσις γονέων* εκδικαζόταν από ηλιαστικό δικαστήριο με τη σύνθεση των δημοσίων δικών, δηλαδή αποτελούμενο από τουλάχιστον πεντακόσιους έναν δικαστές, το οποίο επέβαλλε την ποινή της *ἀτιμίας* σε όποιον κρινόταν ένοχος. Επιπλέον, επειδή η κακομεταχείριση των γονέων θεωρείτο αδίκημα με μεγάλη απαξία, οι αθηναϊκοί νόμοι προέβλεπαν τη διαδικασία της αυτόφωρης σύλληψης από τους Ένδεκα σε περίπτωση που κάποιος είχε καταδικασθεί για το αδίκημα αυτό σε ατιμία και παρόλα αυτά επιχειρούσε να ασκήσει τα πολιτικά του δικαιώματα:

«Εάν κάποιος συλληφθεί με απαγωγή για κάκωση γονέων ή για αστρατεία ή για παράνομη είσοδο σε ιερό ενώ αυτό του έχει απαγορευθεί, οι Ένδεκα θα τον φυλακίσουν και θα εισαγάγουν την υπόθεση στην Ηλιαία. Την δίωξη μπορεί να ασκήσει οποιοσδήποτε πολίτης από αυτούς που έχουν το δικαίωμα. Εάν βρεθεί ένοχος, η Ηλιαία θα ορίσει τη σωματική ή χρηματική ποινή που θα του επιβληθεί, κατά την *τίμησιν*. Αν του επιβληθεί χρηματική ποινή, θα παραμείνει σε κράτηση μέχρι να την πληρώσει». ( Δημ. 24 Κατά Τιμοκράτους 105).

### 11.3.2. Μοιχεία με Αθηναία

Στην κλασική Αθήνα, η λέξη «μοιχεία» έχει εξαιρετικά ευρύ περιεχόμενο σε σχέση με τη σύγχρονη έννοια της λέξης. Έτσι, ως μοιχεία εννοείται κάθε εξώγαμη συνουσία με Αθηναία, είτε είναι παντρεμένη είτε ανύπαντρη, ενώ αντίστροφα δεν ενδιέφερε το νόμο αν ο δράστης ήταν νυμφευμένος ή όχι. Κάθε τέτοια εξώγαμη σχέση με Αθηναία αποτελούσε αδίκημα που επέσυρε την τιμωρία του άνδρα που εμπλεκόταν σε αυτήν, ενώ για την γυναίκα που μοίχευε επιφυλάσσονταν ατιμωτικές κυρώσεις που είχαν όμως κοινωνικό και όχι ποινικό χαρακτήρα. Πρέπει να επισημανθεί εδώ ότι ο άνδρας που ήταν νυμφευμένος επιτρεπόταν να έχει εξώγαμες σχέσεις με μη Αθηναίες γυναίκες (ξένες ελεύθερες ή δούλες, εταίρες, παλλακές ή πόρνες), δίχως αυτή η συμπεριφορά να αποτελεί μοιχεία. Εκείνο που ενδιέφερε τον Αθηναίο νομοθέτη, όπως και τους νομοθέτες των άλλων αρχαίων πόλεων, ήταν η επιτήρηση της σεξουαλικότητας των γυναικών και η εξασφάλιση ότι τα παιδιά που γεννούσαν ήταν τέκνα Αθηναίων πολιτών.

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, σε περίπτωση αυτόφωρης σύλληψης, ο νόμος έδινε το δικαίωμα στον σύζυγο, στον πατέρα, στον γιο ή στον αδελφό της γυναίκας να σκοτώσει επί τόπου τον μοιχό (όχι όμως και τη γυναίκα). Στην περίπτωση αυτή ο φόνος θεωρείται δίκαιος και ο δράστης δεν τιμωρείται. Ο λόγος του Λυσία *Υπέρ του Ερατοσθένους φόνου απολογία* απαγγέλθηκε σε δίκη για φόνο μοιχού από τον σύζυγο. Στη δημηγορία αυτή παρατίθεται και ο νόμος που ρύθμιζε την ατιμωρησία του δράστη ανθρωποκτονίας σε περίπτωση αυτόφωρης σύλληψης του μοιχού:

«Διάβασε τώρα, γραμματέα, το νόμο που βρίσκεται γραμμένος στη στήλη έξω από τον Άρειο Πάγο. 'Νόμος'. Όπως ακούσατε, άνδρες δικαστές, το δικαστήριο του Αρείου Πάγου, όπου υπάγονται οι δίκες για ανθρωποκτονία από την εποχή των προγόνων μας, απαγορεύεται ρητά να καταδικάζει για φόνο όποιον σκότωσε τον άνδρα που συνέλαβε επ' αυτοφώρω να διαπράττει μοιχεία με τη σύζυγό του. Μάλιστα, σε τέτοιο βαθμό θεώρησε ο νομοθέτης ότι αυτό είναι δίκαιο όσον αφορά την νόμιμη σύζυγο, ώστε επέτρεψε την ίδια τιμωρία και αναφορικά με τις παλλακίδες, που έχουν κατώτερη κοινωνική θέση. Είναι βέβαια φανερό ότι, αν υπήρχε ακόμη μεγαλύτερη τιμωρία για τον εραστή της νόμιμης συζύγου, θα τη νομοθετούσε, επειδή όμως δεν μπορεί να βρεθεί ισχυρότερη από αυτήν, θέσπισε την ίδια τιμωρία και για τον εραστή της παλλακίδας». (Λυσ. 1 *Υπέρ του Ερατοσθένους φόνου απολογία* 30-31).

Πάντως, παρόλο που η περίπτωση της αυτόφωρης σύλληψης και θανάτωσης του μοιχού μας είναι πιο γνωστή, χάρη στις σωζόμενες πηγές, όπως μας πληροφορεί η *Αθηναίων Πολιτεία* (59.3) για το αδίκημα της μοιχείας το αθηναϊκό δίκαιο προέβλεπε και την κανονική καταγγελία του

αδικήματος με γραφήν. Οι αρμόδιοι άρχοντες ενώπιον των οποίων γινόταν η κατάθεση της γραφής μοιχείας ήταν οι έξι Θεσμοθέται, οι οποίοι διενεργούσαν την ανάκριση και παρέπεμπαν την υπόθεση στο δικαστήριο. Ανάμεσα στις δημηγορίες των ρητόρων που έχουν φθάσει μέχρι τις μέρες μας όμως δεν σώζεται καμιά υπόθεση γραφής μοιχείας.

Όσο για την Αθηναία που είχε διαπράξει μοιχεία, ο νόμος κατά τον 4<sup>ο</sup> αιώνα προέβλεπε μια ιδιόρρυθμη τιμωρία που είχε ατιμωτικό χαρακτήρα. Η μοιχαλίδα απαγορευόταν να εμφανίζεται στα ιερά και να παρίσταται σε δημόσιες τελετές, καθώς και να φορά κοσμήματα όταν έβγαινε. Την παραβάτιδα μπορούσε οποιοσδήποτε να την χτυπήσει, να της αφαιρέσει τα ρούχα και τα κοσμήματα, να την κακομεταχειριστεί με οποιοδήποτε τρόπο, εκτός θανάτωσης. Επιπλέον, ο σύζυγος ήταν υποχρεωμένος να την διαζευχθεί, αλλιώς έχανε αυτοδικαίως τα πολιτικά του δικαιώματα, υφίστατο δηλαδή την ποινή της άτιμίας. Ο νόμος για τη μοιχεία των γυναικών, που όριζε την υποχρέωση του συζυγου να πάρει διαζύγιο και ταυτόχρονα απαγόρευε στη γυναίκα την είσοδο στα ιερά, παρατίθεται από τον Δημοσθένη και σχολιάζεται ως εξής:

«Διάβασε τώρα, γραμματέα, το σχετικό νόμο, για να γίνει σαφές ότι μια γυναίκα σαν αυτήν, που έχει διαπράξει όσα έχει διαπράξει, όφειλε όχι μόνο να απέχει από τη συμμετοχή στις ιερές τελετές, από την προσφορά θυσιών και από την τέλεση εκ μέρους της πόλεως όλων εκείνων των ιερών τελετουργιών που ορίζουν τα έθιμα, αλλά να απέχει επίσης και από οποιαδήποτε άλλη δημόσια τελετή στην πόλη των Αθηνών. Διότι οι νόμοι απαγορεύουν στη γυναίκα που συνελήφθη επ' αυτοφώρω να μοιχεύει, να εισέρχεται σε οποιοδήποτε δημόσιο ιερό, όπου ακόμη και οι ξένες αλλά και οι δούλες έχουν πρόσβαση, είτε για να παρακολουθήσει είτε για να συμμετάσχει.

Από όλες τις γυναίκες, μόνο σε αυτές που συνελήφθησαν να μοιχεύουν απαγορεύουν οι νόμοι την είσοδο στα δημόσια ιερά. Και αν εισέλθουν παράνομα, επιτρέπεται να τις κακομεταχειριστεί κανείς με όποιο τρόπο θέλει, εκτός από τη θανάτωση, επέτρεψε μάλιστα ο νόμος στον οποιονδήποτε αυτή την τιμωρία. Και ο νόμος επέτρεψε κάθε είδους τιμωρία εναντίον αυτών των γυναικών εκτός από το θάνατο, για να μην διενεργούνται πράξεις ασεβείς που προκαλούν μίσημα, προκαλώντας ταυτόχρονα τόσο μεγάλο φόβο στις γυναίκες ώστε να φέρονται με σωφροσύνη και να μην διαπράττουν ανομήματα, αλλά να κάνουν τα καθήκοντα του οίκου τους, καθώς τις διδάσκει ότι, όποια διαπράξει κάτι τέτοιο, αυτομάτως θα εκδιωχθεί τόσο από την οικία του συζύγου της όσο και από τα δημόσια ιερά.

Ότι έτσι έχουν τα πράγματα, θα διευκρινιστεί μόλις ακούσετε την ανάγνωση του νόμου. Διάβασέ τον, γραμματέα.

Νόμος: 'Αφού ο σύζυγος θανατώσει τον εραστή της συζύγου του, δεν επιτρέπεται να εξακολουθήσει την έγγαμη συμβίωση με την μοιχαλίδα. Εάν δεν την διαζευχθεί, υφίσταται στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων. Στη γυναίκα που συνελήφθη επ' αυτοφώρω με τον εραστή της, απαγορεύεται η είσοδος στα δημόσια ιερά, και εάν εισέλθει, είναι νόμιμο να υποστεί οποιαδήποτε κακομεταχείριση, εκτός από το θάνατο'. (Δημ. 59 Κατά Νεαίρας 85-87).

**Εικόνα 11.4.** Δύο γυναίκες ετοιμάζονται να παρευρεθούν σε γαμήλια τελετή. Πηγή:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Preparations\\_for\\_a\\_wedding\\_-\\_ancient\\_Greek\\_ceramic\\_painting.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Preparations_for_a_wedding_-_ancient_Greek_ceramic_painting.jpg)

Εικόνα με ένδειξη *public domain*, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 09/10/2016.

### 11.3.3. Βιασμός

Ο βιασμός ήταν αδίκημα που, όπως αναφέρουν οι πηγές, προβλεπόταν ήδη από τη νομοθεσία του Σόλωνα. Ο νόμος του Σόλωνα όριζε ότι ο βιασμός ελεύθερης γυναίκας τιμωρείται με χρηματική ποινή εκατό δραχμών. Στην κλασική εποχή, ο νόμος προστάτευε όχι μόνο τις γυναίκες που έπεφταν θύματα βιασμού, αλλά και τα παιδιά, καθώς και τους ενήλικους άνδρες. Ωστόσο ο βιασμός εξακολουθούσε να θεωρείται ιδιωτική υπόθεση και διωκόταν συνήθως με *δίκη βιαίων*, την οποία μπορούσε να κινήσει μόνο το θύμα, αν και προσέδιδε ταυτόχρονα μια δημόσια διάσταση στο αδίκημα κατά την επιβολή των κυρώσεων. Όποιος κρινόταν ένοχος από το ηλιαστικό δικαστήριο καταδικαζόταν να πληρώσει χρηματική ικανοποίηση στο θύμα και ισόποση χρηματική ποινή στο δημόσιο ταμείο. Το ύψος της καθοριζόταν από το δικαστήριο με τη διαδικασία της *τιμήσεως* μεταξύ των ποσών που πρότειναν ο μηνυτής και ο κατηγορούμενος. Θα πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι, χάρη στην ευελιξία του αθηναϊκού δικαίου, εναντίον του βιαστή ήταν δυνατόν να ασκηθούν και άλλα ένδικα μέσα με δημόσιο χαρακτήρα, τα οποία επέσυραν και βαρύτερες ποινές, όπως είναι ιδίως η *γραφή ύβρεως* ή ακόμη η *γραφή τραύματος εκ προνοίας*.

**Εικόνα 11.5.** Ο βιασμός της Θέτιδας από τον Πηλέα. Ερυθρόμορφο αγγείο από την Ατική, περ. 510-500 π.Χ. Μουσείο Λούβρου. Πηγή: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Thetis\\_Peleus\\_Louvre\\_G65.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Thetis_Peleus_Louvre_G65.jpg)  
Εικόνα με ένδειξη *public domain*, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 23/01/2006.

### 11.3.4. Προαγωγή

Όποιος Αθηναίος έπαιρνε χρήματα για να φέρει σε επαφή μια γυναίκα ή ένα παιδί με έναν άνδρα διέπραττε προαγωγή, πράξη η οποία διωκόταν με *γραφή προαγωγείας*<sup>1</sup>. Το να ενεργεί κάποιος ως προαγωγός παιδιού ή γυναίκας θεωρείτο ατιμωτικό και ιδιαίτερα προκειμένου για Αθηναίο, θεωρείτο ότι δεν συνάδει με τον τρόπο ζωής και τη συμπεριφορά που έπρεπε να επιδεικνύει ένας πολίτης. Το αδίκημα της προαγωγείας είχε ποινικοποιηθεί ήδη από τη νομοθεσία του Σόλωνα, η οποία όριζε χρηματική ποινή είκοσι δραχμών εναντίον όποιου κρινόταν ένοχος προαγωγείας. Κατά την κλασική εποχή η τιμωρία για το αδίκημα έγινε πολύ πιο αυστηρή και ο καταδικαζόμενος για προαγωγή αντιμετώπιζε τη θανατική ποινή. Τη δίωξη είχε δικαίωμα να ασκήσει οποιοσδήποτε Αθηναίος, καθώς προβλεπόταν από το νόμο το δημόσιο ένδικο βοήθημα της *γραφής*.

### 11.3.5. Ανδρική πορνεία

---

<sup>1</sup> «Και ποιον άλλο νόμο θέσπισε ο νομοθέτης ως φύλακα των παιδιών μας; Το νόμο της προαγωγείας, ορίζοντας τις μέγιστες ποινές για όποιον. (Αισχ. 1 *Κατά Τιμάρχου* 14).

Σύμφωνα με την αθηναϊκή νομοθεσία, η πορνεία των γυναικών δεν συνιστούσε αδίκημα, παρόλο που ηθικά ήταν εξαιρετικά κατακριτέα προκειμένου για Αθηναίες, και στην πράξη το επάγγελμα αυτό ασκούνταν από ξένες γυναίκες, οι οποίες πολύ συχνά ήταν δούλες. Αντίθετα η πορνεία των Αθηναίων ανδρών θεωρούνταν ότι είναι ανάρμοστη με την ιδιότητα του πολίτη και γι' αυτόν το λόγο ήταν αξιόποινη πράξη. Στην υπόθεση του Αισχίνη εναντίον του Τιμάρχου, η καταγγελία ήταν ότι ο Τιμάρχος εκπορνευόταν, ενώ ήταν Αθηναίος πολίτης και είχε την αξίωση να ασκεί τα πολιτικά του δικαιώματα. Στη δημηγορία που απήγγειλε στο δικαστήριο ο Αισχίνης ως κατηγορός, ο ρήτορας κάνει και μια τεχνική διάκριση ανάμεσα σε δύο εξίσου αξιόποινες εκφάνσεις του αδικήματος, την *ἐταίρησιν* και την *πορνεία*. Η *ἐταίρησις*, όπως υποστηρίζει, αφορούσε την έκδοση σε έναν άνδρα επί πληρωμή, ενώ πορνεία συνιστούσε η έκδοση αντί χρηματικού αντιτίμου σε πολλούς.

Η *ἐταίρησις* και η πορνεία των πολιτών αντιμετωπιζόταν με τη *δοκιμασία ρητόρων*, μια ειδική διαδικασία, η οποία σχετιζόταν άμεσα με την άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων. Ειδικότερα, η δοκιμασία ρητόρων στρεφόταν εναντίον όποιου Αθηναίου ασκούσε ενεργά τα πολιτικά του δικαιώματα και ιδίως το δικαίωμα να απευθύνεται στους πολίτες στην Εκκλησία του Δήμου προτείνοντας ψηφίσματα και εκφράζοντας απόψεις και συμβουλές, παρά το γεγονός ότι είχε υποπέσει σε συγκεκριμένα αδικήματα. Τα αδικήματα που διώκονταν με τη *δοκιμασία ρητόρων* ήταν α) τα στρατιωτικά αδικήματα, για παράδειγμα η λιποταξία, η ρίψη της ασπίδας και η αποφυγή της στράτευσης, β) η κακομεταχείριση των γονέων στη διάρκεια της ζωής τους και η παράλειψη εκτέλεσης των θρησκευτικών καθηκόντων απέναντι στους νεκρούς γονείς, γ) η κατασπατάληση της περιουσίας που είχε παραλάβει κάποιος από τον πατέρα του και δ) η πορνεία. Τα αδικήματα αυτά συνιστούσαν πράξεις ιδιαίτερα απαξιωτικές, οι οποίες ήταν απολύτως ανάρμοστες με την ιδιότητα του πολίτη, με τις ουσιαστικές υποχρεώσεις που υπαγόρευαν τον τρόπο της ζωής του και με το ήθος που όφειλε να τον διακρίνει, στο οποίο οι Αθηναίοι έδιναν ιδιαίτερη προσοχή.

Όταν ένας πολίτης λάμβανε το λόγο στην Εκκλησία του Δήμου ενώ υπήρχε η υποψία ότι είχε διαπράξει κάποιο από τα παραπάνω αδικήματα που δεν ταίριαζαν στο δημόσιο βίο, εναντίον του μπορούσε να ασκηθεί καταγγελία με δοκιμασία ρητόρων ενώπιον των έξι Θεσμοθετών από τον οποιονδήποτε πολίτη. Επρόκειτο συνεπώς για δημόσια-ένδικο βοήθημα, το οποίο οδηγούσε σε δίκη στο δικαστήριο της Ηλιαίας. Εάν κατά την ακροαματική διαδικασία διαπιστωνόταν η ενοχή του κατηγορουμένου για κάποιο από αυτά τα αδικήματα, η ποινή που του επιβαλλόταν εκ του νόμου ήταν η στέρηση των δικαιωμάτων του πολίτη (*ἀτιμία*).

Λόγω της φύσης της *δοκιμασίας ρητόρων*, εφόσον απευθυνόταν στους άνδρες οι οποίοι συμμετείχαν ενεργά στη διαμόρφωση της αθηναϊκής πολιτικής με την παρουσία και τις προτάσεις τους στην Εκκλησία του Δήμου, αποτελούσε μια καταγγελία που χρησιμοποιήθηκε συχνά εναντίον πολιτικών αντιπάλων, με σκοπό την εξουδετέρωσή τους, εάν ο κατηγορός πετύχαινε την καταδίκη του κατηγορουμένου η οποία τον απομάκρυνε από τον πολιτικό βίο και τη συμμετοχή στα κοινά. Στην κατηγορία αυτή ανήκει η υπόθεση του Αισχίνη κατά του Τιμάρχου που προαναφέρθηκε, όπου ο Αισχίνης υπέβαλε την επαγγελία της δοκιμασίας ρητόρων προκειμένου να αποφύγει μια δίκη που είχε εγείρει ο Τιμάρχος εναντίον του, στην οποία κινδύνευε να καταδικαστεί. Παρόμοια περίπτωση πολιτικής αντιπαλότητας είναι γνωστή από τον λόγο του Δημοσθένη στην υπόθεση εναντίον του Ανδροτίωνα, όπου και πάλι επισημαίνεται στον κατηγορούμενο ο κίνδυνος να καταγγελθεί για πορνεία μέσω της δοκιμασίας ρητόρων σε περίπτωση που επιχειρήσει να προτείνει κάποιο ψήφισμα



στης Εκκλησία του Δήμου, καθώς και η τιμωρία που προβλέπει ο νόμος για όσους απευθύνονται στο δήμο ενώ έχουν εκπορνευθεί<sup>2</sup>.

**Εικόνα 11.6.** Άνδρας προσφέρει χρήματα σε νεαρό αγόρι με αντάλλαγμα τις σεξουαλικές του υπηρεσίες. Αθηναϊκή κύλικα του 5ου αι. π.Χ. με την επιγραφή «ὁ παῖς καλὸς». Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης, Νέα Υόρκη. Πηγή: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Metropolitan\\_kylix\\_-\\_Man\\_bargaining\\_for\\_sex.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Metropolitan_kylix_-_Man_bargaining_for_sex.jpg)  
Εικόνα με ένδειξη *public domain*, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 07/05/2008.

## 11.4. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

### 11.4.1. Κλοπή

Όπως είδαμε στο παράδειγμα του Κατά Κόνωνος λόγου του Δημοσθένη, ο πιο απλός τρόπος δίωξης της κλοπής ήταν με το ένδικο μέσο της *δίκης κλοπής*. Η δίκη ήταν ιδιωτική υπόθεση και συνεπώς ενάγων μπορούσε να είναι μόνον όποιος είχε γίνει θύμα κλοπής. Η αγωγή έπρεπε να κατατεθεί στους Τεσσαράκοντα, οι οποίοι αρχικά παρέπεμπαν την υπόθεση σε δημόσια διαίτησία (κεφάλαιο 3). Αν ένας από τους διαδίκους δεν έκανε αποδεκτή την απόφαση των διαιτητών, τότε η υπόθεση παραπεμπόταν σε δίκη. Η δίκη κλοπής εκδικαζόταν σε ηλιαστικό δικαστήριο με τη σύνθεση των ιδιωτικών υποθέσεων, δηλαδή με διακόσιους έναν ή τετρακόσιους έναν δικαστές, ανάλογα με την αξία του επιδίκου αντικειμένου.

Εάν ο εναγόμενος κρινόταν ένοχος, καταδικαζόταν στην επιστροφή του πράγματος που είχε κλαπεί, ή, σε περίπτωση που αυτό δεν υπήρχε πλέον, στην πληρωμή αποζημίωσης ίσης με την αξία του πράγματος. Επιπλέον, ο ένοχος καταδικαζόταν να πληρώσει στον ενάγοντα μια χρηματική ικανοποίηση ίση με το διπλάσιο της αξίας του πράγματος. Για να εκτιμηθεί η αξία του κλαπέντος αντικειμένου, ώστε να προσδιοριστεί η χρηματική ικανοποίηση, μετά την έκδοση της καταδικαστικής απόφασης διεξαγόταν η δεύτερη ψηφοφορία της *τιμήςσεως*.

Ακόμη, το δικαστήριο είχε τη δυνατότητα να επιβάλει επιπλέον, κατά την κρίση του, την κράτηση του καταδικασθέντος στην ποδοκάκη σε δημόσιο χώρο επί πενθήμερο, μια ποινή που αποσκοπούσε στον δημόσιο εξευτελισμό του δράστη, όπως γίνεται φανερό από τον σχετικό νόμο που παρατίθεται από τον Δημοσθένη: «Αν κάποιος κριθεί ένοχος σε ιδιωτική δίκη κλοπής, παράλληλα με την αποκατάσταση στο διπλάσιο, το δικαστήριο έχει τη δυνατότητα να επιβάλει επιπλέον της χρηματικής ικανοποίησης, την κράτηση στην ποδοκάκη για πέντε ημέρες και νύχτες, ώστε ο κλέφτης να εκτεθεί δεμένος σε κοινή θέα». (Δημ. 24 Κατά Τιμοκράτους 114). Η πρόσθετη ποινή της ποδοκάκης μπορούσε να προταθεί από τον οποιονδήποτε κατά τη διαδικασία της τιμήςσεως. Οι ίδιες κυρώσεις επιβάλλονταν εξάλλου και στην περίπτωση που υπήρχαν συνεργοί ή συνένοχοι στην κλοπή.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το αθηναϊκό δίκαιο παρείχε το δικαίωμα, σε όποιον υποπτευόταν κάποιον ότι του είχε κλέψει ένα αντικείμενο, να μπει στο σπίτι του υπόπτου για να ερευνήσει. Ωστόσο, αυτή η «νόμιμη καταπάτηση» του οικογενειακού ασύλου, όπως θα λέγαμε σήμερα, έπρεπε να γίνει κάτω από αυστηρές προϋποθέσεις. Εκείνος που έκανε την έρευνα ήταν υποχρεωμένος να

---

<sup>2</sup> (Δημ. 22 Κατά Ανδροτίωνος 29).

εισέλθει στην ξένη κατοικία ντυμένος ελαφριά, χωρίς μανδύα στον οποίο θα μπορούσε να κρύψει κάτι και με τρόπο που να εξασφαλίζεται ότι δεν μετέφερε δόλια μαζί του κάποιο αντικείμενο, ώστε να αποκλειστεί το ενδεχόμενο της ψευδούς κατηγορίας για κλοπή.

#### 11.4.2. Κλοπή με άσκηση βίας

Εάν κατά τη διάπραξη της κλοπής είχε ασκηθεί βία κατά του θύματος, μπορούσε να ασκηθεί η *δίκη βιαίων*, η διαδικασία που αφορούσε περιπτώσεις διάπραξης οποιουδήποτε αδικήματος στις οποίες ασκήθηκε βία, και την οποία συναντήσαμε παραπάνω ως το ένδικο μέσο εναντίον των βιαστών.

Η *δίκη βιαίων* εκδικαζόταν από ηλιαστικό δικαστήριο. Όποιος κρινόταν ένοχος σε δίκη βιαίων καταδικαζόταν σε αποζημίωση του θύματος και σε καταβολή ισόποσης χρηματικής ποινής προς την πόλη. Το γεγονός ότι, παρόλο που πρόκειται για *δίκη*, δηλαδή ιδιωτική διαφορά, επιβάλλεται και χρηματική ποινή προς το δημόσιο, υποδηλώνει ότι το αδίκημα είχε παράλληλα και δημόσιο χαρακτήρα. Ο Δημοσθένης, κάνοντας τη διάκριση ανάμεσα στην αδυναμία επιστροφής του ποσού που δανείστηκε κάποιος και στην κλοπή, που συνιστά αφαίρεση περιουσίας με χρήση βίας, παρατηρεί ότι: αν κάποιος πάρει από κάποιον με τη θέλησή ένα τάλαντο ή δύο ή δέκα, και στη συνέχεια αρνείται να του τα επιστρέψει, η πόλις δεν έχει κανένα έννομο συμφέρον στην υπόθεση, αν όμως κάποιος αφαιρέσει από έναν άλλον κάτι, έστω και χαμηλής αξίας, αλλά το κάνει με τη βία, οι νόμοι ορίζουν ότι πρέπει να πληρώσει χρηματική ποινή προς το δημόσιο του ίδιου ύψους όσο και η αποζημίωση που θα πληρώσει στον ιδιώτη (Δημ. 21 *Κατά Μειδίου* 44).

**Εικόνα 11.7.** Ο Οδυσσέας και ο Διομήδης κλέβουν τα άλογα του βασιλιά της Θράκης Ρήσου, σε ερυθρόμορφο αγγείο από την Απουλία. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Νάπολης. Πηγή:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rhesos\\_MNA\\_Naples.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rhesos_MNA_Naples.jpg)

Εικόνα με ένδειξη *public domain*, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 16/10/2006.

#### 11.4.3. Άπαγωγή σε βεβαρμένες περιπτώσεις κλοπής

Σε βεβαρμένες περιπτώσεις εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας που εμπεριείχαν και το στοιχείο της βίας, μπορούσε να ασκηθεί η διαδικασία της *άπαγωγής κακούργων*. Στην κατηγορία των κακούργων το αθηναϊκό δίκαιο ενέτασσε διάφορα είδη κακοποιών (*βαλαντιοτόμοι*, *λωποδύται*), και ιδίως όσους απήγαγαν ανθρώπους με σκοπό να τους πουλήσουν ως δούλους (*άνδραποδισταί*), όσους έκλεβαν κάτω από συνθήκες που ευνοούσαν τη διάπραξη της κλοπής και δυσκόλευαν την άμυνα του θύματος, όπως ήταν η κλοπή ενδυμάτων από δημόσιους χώρους, η κλοπή που γινόταν νύχτα, η κλοπή ποσού άνω των δέκα δραχμών που γινόταν σε λιμάνι ή η κλοπή ποσού άνω των πενήντα δραχμών: «Αν κάποιος κλέψει από το Λύκειο, από την Ακαδημία ή από το Κυνόσαργες ένα ένδυμα, μια φιάλη με λάδι ή κάτι άλλο παρόμοιο, ή κάποιο από τα σκεύη στα γυμνάσια ή στα λιμάνια που κοστίζει πάνω από δέκα δραχμές, για τέτοιου είδους κλοπές ο Σόλων θέσπισε τη θανατική ποινή». (Δημ. 24 *Κατά Τιμοκράτους* 114).

Αρμόδιοι άρχοντες στην διαδικασία της απαγωγής ήταν οι Ένδεκα, ο οποίοι είτε συλλάμβαναν οι ίδιοι είτε παραλάμβαναν τον συλληφθέντα δράστη και τον οδηγούσαν στο δεσμοτήριο. Εκεί όφειλαν να τον θανατώσουν αμέσως με συνοπτικές διαδικασίες εάν ομολογούσε την ενοχή του, ενώ αν ισχυριζόταν ότι είναι αθώος, τον κρατούσαν μέχρι την παραπομπή του σε δίκη, η οποία διεξαγόταν σε ηλιαστικό δικαστήριο. Ο κατηγορούμενος που κρινόταν ένοχος στην άπαγωγή κακούργων καταδικαζόταν σε θάνατο.

Οι Ένδεκα ήταν εξ ολοκλήρου υπεύθυνοι για τη φύλαξη και επίβλεψη των κρατουμένων στο δεσμοτήριο και αντιμετώπιζαν τις έσχατες ποινές σε περίπτωση που παραμελούσαν τα καθήκοντά τους. Μια τέτοια υπόθεση αναφέρει ο Ισαίος στον λόγο του *Περί του Νικοστράτου κλήρου*, σχετικά με κάποιον Χαριάδη, ο οποίος είχε συλληφθεί επ' αυτοφώρω για κλοπή και μπήκε στη φυλακή, όπου έπρεπε να κρατηθεί σύμφωνα με την αθηναϊκή νομοθεσία, μέχρι τη διεξαγωγή της δίκης. Στη συνέχεια όμως οι Ένδεκα άφησαν τον Χαριάδη ελεύθερο, αυτός δραπέτευσε από την πόλη και δεν εμφανίστηκε στη δίκη που έγινε εναντίον του. Εξ αιτίας αυτού του περιστατικού, ίσως και άλλων παρόμοιων τα οποία τους καταλογίστηκαν, οι αρμόδιοι Ένδεκα άρχοντες καταδικάστηκαν σε θάνατο για παράβαση καθήκοντος.

Ο χαρακτηρισμός ενός ευπόληπτου ανθρώπου ως κακούργου θεωρούνταν εξευτελιστικός και η σύλληψη με απαγωγή κακούργων ενός πολίτη ή ακόμη και ενός ξένου ήταν ατιμωτική. Αυτό ισχυρίζεται στον λόγο του *Αντιφώντα Περί του Ηρώδου φόνου* ένας κατηγορούμενος, ο οποίος συνελήφθη με αυτόφωρη διαδικασία και υποβάλλει ένσταση κατά της διαδικασίας, ζητώντας να δικαστεί με δίκη φόνου (ανωτέρω, κεφάλαιο 10):

«Κατ' αρχάς, αν και έχω συλληφθεί με ένδειξιν ως κακούργος, δικάζομαι για φόνου, πράγμα που δεν έχει γίνει ποτέ προηγουμένως σε κανέναν άνθρωπο σε αυτήν τη χώρα. Πράγματι, οι ίδιοι οι κατηγοροί έχουν καταθέσει ότι δεν είμαι κακούργος και δε μπορώ να δικαστώ σύμφωνα με το νόμο περί κακούργων, διότι αυτός ο νόμος αναφέρεται στους κλέφτες και τους λωποδύτες, πράξεις τις οποίες δεν μου αποδίδουν. Έτσι, όσον αφορά τη σύλληψή μου, σας έχουν δώσει κάθε λόγο να με αθώσετε πλήρως, σύμφωνα με τους νόμους και το δίκαιο». (Αντ. 5. 9).

#### 11.4.5. Περιουσιακή βλάβη

Οποιαδήποτε άλλη περιουσιακή βλάβη, εκτός από την περίπτωση της κλοπής, μπορούσε να οδηγηθεί στο δικαστήριο με το ένδικο μέσο της δίκης βλάβης. Η έννοια της περιουσιακής βλάβης ήταν πολύ ευρεία και περιλάμβανε στην πράξη ποικίλες ετερόκλητες περιπτώσεις, όπως μαθαίνουμε από τις πολυάριθμες μνείες στους λόγους των ρητόρων. Ανάμεσα στις υποθέσεις που σώζονται, στις οποίες χρησιμοποιήθηκε η δίκη βλάβης ως ένδικο βοήθημα, αναφέρονται η φθορά ξένης ιδιοκτησίας, οι ζημιές που προκλήθηκαν σε αγρόκτημα, η απώλεια περιουσίας, η λύση της μίσθωσης πριν από τη λήξη του συμβολαίου, η δικαστική ήττα που αποδόθηκε στην απουσία μάρτυρα, η επιβολή χρηματικής ποινής στον ενάγοντα από υπαιτιότητα του εναγομένου, καθώς και η μη καταβολή οφειλομένων χρημάτων.

Οι υποθέσεις δίκης βλάβης εκδικάζονταν από ηλιαστικό δικαστήριο, το οποίο, εφόσον διαπίστωνε την πρόκληση βλάβης, καταδίκασε τον εναγόμενο σε χρηματική αποζημίωση. Αναφορικά με τον καταλογισμό της αποζημίωσης, η αθηναϊκή νομοθεσία διέκρινε ανάμεσα στη

βλάβη που είχε προκαλέσει ο δράστης με πρόθεση και σε αυτήν που είχε γίνει από αμέλεια, και τις αντιμετώπιζε διαφορετικά. Αν η βλάβη είχε προκληθεί από αμέλεια, ο εναγόμενος υποχρεωνόταν σε καταβολή του ποσού της βλάβης. Εάν όμως διαπιστωνόταν στο δικαστήριο ότι ο εναγόμενος είχε ενεργήσει με πρόθεση, τότε καταδικαζόταν στην καταβολή του διπλάσιου ποσού της βλάβης. Η διαφορετική μεταχείριση του νομοθέτη προς τον δράστη ανάλογα με την υποκειμενική του διάθεση αναδεικνύεται από τον Δημοσθένη σε μια προσωπική του υπόθεση εναντίον του Μειδία. Ο ρήτορας κατηγορήσε τον Μειδία για σοβαρή προσβολή της προσωπικότητάς του κατά την άσκηση δημοσίου λειτουργήματος, όταν ο Δημοσθένης είχε αναλάβει μια χορηγία. Ο Δημοσθένης τονίζει το γεγονός ότι το αδίκημα που γίνεται εκούσια και με πρόθεση έχει πολύ μεγαλύτερη απαξία και αξίζει πολύ βαρύτερες κυρώσεις:

«Επειδή ο κατηγορούμενος έχει διαπράξει αυτά για τα οποία τον κατηγορώ, και μάλιστα τα έχει διαπράξει με υβριστικό σκοπό, θα πρέπει τώρα, άνδρες δικαστές, να εξετάσουμε τους νόμους, αφού σύμφωνα με αυτούς ορκιστήκατε να δικάζετε. Προσέξτε λοιπόν πόσο μεγαλύτερη οργή και βαρύτερη ποινή θεωρούν οι νόμοι ότι αξίζουν όσοι αδικούν με τη θέλησή τους και με υβριστικό σκοπό, σε σχέση με τους υπόλοιπους δράστες. Πρώτα-πρώτα, όλοι οι νόμοι περί βλάβης, για να ξεκινήσω από αυτούς, ορίζουν ότι όποιος διαπράξει βλάβη εκούσια πληρώνει το διπλάσιο, ενώ αν διαπράξει ακούσια βλάβη απλώς πληρώνει το ποσό της βλάβης. Αυτό είναι λογικό, αφού από τη μια μεριά το θύμα αξίζει να αποζημιωθεί σε κάθε περίπτωση, από την άλλη όμως ο νόμος ορίζει ότι ο εκούσιος δράστης δεν αξίζει την ίδια μεταχείριση με τον ακούσιο δράστη. Έπειτα, οι φονικοί νόμοι τιμωρούν τον εκούσιο δράστη με θάνατο και ισόβια εξορία και δήμευση της περιουσίας του, ενώ για τον ακούσιο δράστη επιφυλάσσουν τη συγγνώμη και τη φιλόστοργη μεταχείριση» (Δημ. 21 Κατά Μειδίου 43).

Στον ίδιο λόγο μνημονεύεται και η δυνατότητα άσκησης δίκης βλάβης για φθορά ξένης ιδιοκτησίας. Σύμφωνα με το κατηγορητήριο, ο Μειδίας είχε εισβάλει στον χώρο όπου γίνονταν οι προετοιμασίες για την εορτή και είχε καταστρέψει τα ενδύματα και τα χρυσά στεφάνια του χορού, ενώ είχε επιτεθεί και κατά του Δημοσθένη. Ο κατηγορούμενος στην απολογία του υποστήριξε ότι ο Δημοσθένης δεν έπρεπε σε καμιά περίπτωση να ασκήσει εναντίον του δημόσια δίκη, όπου η σωματική ή η χρηματική ποινή ορίζονται με *τίμησιν*, διότι είχε στη διάθεσή του διάφορες ιδιωτικές δίκες, στις οποίες θα μπορούσε να καταφύγει, όπως για παράδειγμα την δίκη βλάβης για την καταστροφή των ενδυμάτων και των χρυσών στεφανιών, και την δίκη *κακηγορίας* για την εξύβριση του Δημοσθένη.

Με δίκη βλάβης κινήθηκε ο Απολλόδωρος εναντίον του στρατηγού Τιμόθεου, για χρέη που είχε ο τελευταίος προς τον πατέρα του Απολλόδωρου, τον τραπεζίτη Πασίωνα, ο οποίος είχε πεθάνει. Ως κληρονόμος του πατέρα του, ο Απολλόδωρος άσκησε την αγωγή ζητώντας την αποπληρωμή των χρεών. Στην ίδια δημηγορία γίνεται αναφορά και σε μία ακόμη δίκη βλάβης που άσκησε ο ενάγων εναντίον του Αντιφάνη, ενός πολίτη που είχε κληθεί να καταθέσει ως μάρτυρας στην υπόθεση αλλά δεν εμφανίστηκε. Ο Απολλόδωρος, θεμελιώνοντας την έγερση της δίκης βλάβης για την λιπομαρτυρία αναφέρει ότι ο Αντιφάνης ούτε παρουσιάστηκε να καταθέσει ούτε έκανε ένορκη αίτηση για αναβολή, όπως όριζε ο νόμος για την περίπτωση αδυναμίας να παραστεί τη συγκεκριμένη ημερομηνία.

Τέλος, σε μια άλλη υπόθεση, ο Πανταίνετος άσκησε δίκη βλάβης κατά του Νικοβούλου, με τον ισχυρισμό ότι ο εναγόμενος με πρόθεση προκάλεσε καθυστέρηση στην καταβολή των μισθωμάτων που όφειλε ο Πανταίνετος στην πόλη από τη μίσθωση ενός μεταλλείου. Το αποτέλεσμα ήταν ότι ο Πανταίνετος έχασε τη νόμιμη προθεσμία για την πληρωμή του ποσού, κηρύχθηκε οφειλέτης του δημοσίου και καταδικάστηκε να πληρώσει το διπλάσιο ποσό. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που παρέχεται από αυτή τη δημηγορία είναι η ακριβής διατύπωση του δικογράφου της αγωγής, καθώς ο εναγόμενος ζήτησε από τον γραμματέα να διαβάσει στους δικαστές το κείμενο της αγωγής του αντιδίκου του, βάσει της οποίας κινήθηκε η δίκη:

«Αγωγή: Ο Νικόβουλος με έβλαψε επιβουλευόμενος εμένα και την περιουσία μου, επειδή διέταξε τον δούλο του Αντιγένη να αφαιρέσει από τον δούλο μου τα χρήματα που του είχα δώσει για να πληρώσει στο δημόσιο ταμείο για το μεταλλείο που μίσθωσα προς ενενήντα μνες, και έτσι έγινε η αιτία να καταστώ οφειλέτης του δημοσίου και να γραφεί το όνομά μου στους δημόσιους καταλόγους των οφειλετών για το διπλάσιο ποσόν'» (Δημ. 37 Προς Πανταίνετον 22).

## ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

Δικαστήριο, Δίκη, Γραφή, Εισαγγελία, Ηλιαία, Ηλιαστικό δικαστήριο, σωματική βλάβη, τραῦμα ἐκ προνοίας, αἰκεία, κατηγορία, ὕβρις, προσβολή, ἐξύβριση, δυσφήμιση, κάκωσις γονέων, μοιχεία, βιασμός, προαγωγή, ἐταίρησις, πορνεία δίκη κλοπής, ἀπαγωγή κακούργων, δίκη βιαιῶν, δίκη βλάβης

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αδάμ-Μαγνήσαλη, Σ., *Η απονομή της δικαιοσύνης στην αρχαία Αθήνα*, Αθήνα 2008.
- Biscardi, A., *Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο*, μτφ. Παν. Δημάκης, Αθήνα 1998.
- Bonner, R. J. – G. Smith, *The Administration of Justice from Homer to Aristotle*, Chicago 1930-1938.
- Γιούνη, Μ. Σ., «Αρχαία Ελληνικά δικαστήρια», *Ιστορικά* 183 (2-5-2003), 12-17.
- Γιούνη, Μ. Σ., *Νόμος Πόλεως. Δικαιοσύνη και νομοθεσία στην αρχαία ελληνική πόλιν. Ι. Οι αρχαϊκοί χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 2006.
- Γιούνη, Μ.Σ., *Ιστορία των Πολιτικών Θεσμών στην Αρχαιότητα*, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2017.
- Hansen, M. H., *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*, Oxford 1991.
- Harrison, A.R.W., *The Law of Athens. I. The Family and Property. II. Procedure*, Oxford 1968-1971.
- Humbert, M., *Πολιτικοί και Κοινωνικοί Θεσμοί της Αρχαιότητας*, μτφ. Ι. Τζαμτζής, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2012.
- Καστοριάδης, Κ., *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, Αθήνα 1986.
- MacDowell, D.M., *Το Δίκαιο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων*, μτφρ. Γ. Μαθιουδάκη, Αθήνα 1986.
- Mossé, C., *Αθήνα. Ιστορία μιας δημοκρατίας*, Αθήνα 1983.
- Νάκος, Γ.Π., *Ιστορία ελληνικού και ρωμαϊκού δικαίου*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1993.
- Παπακωνσταντίνου Κ., *Συμβολή στη μελέτη των λειτουργιών της δικαστικής απόφασης στην αρχαία Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 2015.

Παπακωνσταντίνου Κ., *Συμβολή στη μελέτη των λειτουργιών της δικαστικής απόφασης στην αρχαία Ελλάδα, II. Η πράξις*, Θεσσαλονίκη 2021.  
Σακελλαρίου, Μ. Β., *Η αθηναϊκή δημοκρατία*, Ηράκλειο 2004.  
Sinclair, R. K., *Δημοκρατία και συμμετοχή στην αρχαία Αθήνα*, Αθήνα 1997.  
Todd, S. C., *The Shape of Athenian Law*, Oxford 1993.

[https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5271/5/Istoria\\_Dikaiou-KOY.pdf](https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5271/5/Istoria_Dikaiou-KOY.pdf)

## ΔΙΑΔΡΑΣΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΑΥΤΟΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΜΒΑΘΥΝΣΗΣ

### Άσκηση 1.

Ένα ζεστό απόγευμα του μήνα Σκιροφοριώνα του έτους 385/4 π.Χ. ο Λυσίμαχος, βγαίνοντας από το γυμναστήριο, συναντά τον Ανδροκλή, με τον οποίο είχαν διαφορές από παλιά. Μόλις τον βλέπει, ο Ανδροκλής αρχίζει να τον κοροϊδεύει, λέγοντάς του «τι δουλειά έχει στο γυμνάσιον κάποιος σαν εσένα, που είσαι δειλός και λιποτάκτης;». Ο Λυσίμαχος εκνευρίζεται και του δίνει μια γροθιά. Έρχονται τότε και οι δύο στα χέρια και αρχίζουν να χτυπιούνται, ευτυχώς όμως τους χωρίζουν κάποιοι πολίτες που έβγαιναν εκείνη τη στιγμή από το γυμναστήριο.

Επιστρέφοντας στο σπίτι τους όμως, τόσο ο Λυσίμαχος όσο και ο Ανδροκλής αισθάνονται ότι έχουν το δίκιο με το μέρος τους και θέλουν να προσφύγουν στο δικαστήριο για να δικαιωθούν.

α. Ποια ένδικα μέσα έχει στη διάθεσή του ο Λυσίμαχος; δίκη κακηγορίας, γραφή ύβρεως

β. Ποια ένδικα μέσα έχει στη διάθεσή του ο Ανδροκλής; δίκη αικείας

γ. Επιλέξτε ένα από αυτά και περιγράψτε τη διαδικασία στο ακροατήριο την ημέρα της δίκης.

### Άσκηση 2.

Στο ακόλουθο απόσπασμα από μια δημηγορία του Δημοσθένη, ο ομιλητής περιγράφει γλαφυρά τα πραγματικά περιστατικά κατά τη διάπραξη ενός αδικήματος εις βάρος του:

«Όταν τους πλησιάσαμε, ένας από αυτούς, τον οποίο δεν γνώριζα, όρμησε στον Φανόστρατο και τον έριξε κάτω, ενώ ο Κόνων, ο γιος του και ο γιος του Ανδρομένη όρμησαν επάνω μου. Πρώτα μου τράβηξαν και μου έβγαλαν το μανδύα, και στη συνέχεια μου έβαλαν τρικλοποδιά και με πέταξαν στη λάσπη. Και με έφεραν σε τέτοια κατάσταση, ποδοπατώντας με και συμπεριφερόμενοι αλαζονικά απέναντί μου, ώστε σκίστηκε το χείλος μου και έκλεισαν τα μάτια μου. Με άφησαν σε τόσο άσχημη κατάσταση, που δεν μπορούσα ούτε να σταθώ στα πόδια μου ούτε να μιλήσω. Και ενώ κειτόμουν εκεί, τους άκουσα να λένε ένα σωρό φοβερά πράγματα. Τα περισσότερα ήταν πρόστυχα και μερικά δεν θα ήθελα να τα επαναλάβω ενώπιόν σας. Αλλά εκείνο που αποδεικνύει την υβριστική πρόθεση του Κόνωνα και δείχνει ότι ήταν ο αρχηγός στα τεκταινόμενα, είναι το εξής: Λαλούσε όπως τα κοκόρια που έχουν κερδίσει σε κοκορομαχίες, ενώ οι άλλοι του έλεγαν να κτυπά τα πλευρά του με τους αγκώνες, σαν να ήταν φτερά». (Δημ. 54 Κατά Κόνωνος 8-9).

1. Για ποιο αδίκημα μπορεί να προσφύγει στο δικαστήριο ο ομιλητής;

2. Πώς τεκμηριώνεται η άποψή σας;

### Άσκηση 3.

Στην παρακάτω εισαγωγική παράγραφο από τον λόγο του Δημοσθένη, ο ρήτορας αναφέρεται στο αδίκημα για το οποίο κατηγορήσε τον Μειδία, καθώς και στο ένδικο μέσο που άσκησε εναντίον του. Για ποιο αδίκημα κατηγορήσε ο Δημοσθένης τον Μειδία;

«Η αναιδής και υβριστική συμπεριφορά την οποία επιδεικνύει ο Μειδίας έναντι όλων, είναι, νομίζω, γνωστή τόσο σε σας, άνδρες δικαστές, όσο και στους υπόλοιπους πολίτες. Όσο για εμένα, έπραξα αυτό το οποίο θα έκανε οποιοσδήποτε από σας, εάν είχε γίνει θύμα παρόμοιας προσβολής. Τον κατήγγειλα ενώπιον της Εκκλησίας του δήμου για διάπραξη αδικημάτων κατά τη διάρκεια της εορτής, όχι μόνο για την επίθεση εναντίον μου και τον τραυματισμό μου στα Διονύσια, αλλά και για όλες τις άλλες πράξεις βίας που διέπραξε σε όλη τη διάρκεια του λειτουργήματός μου ως χορηγού». (Δημ. 21 Κατά Μειδίου 1).

### **Μελέτη υπόθεσης 1.**

Η δημηγορία του Ισοκράτη 20 Κατά Λοχίτου αποτελεί την αγόρευση του ενάγοντα σε μια δίκη αικείας. Αφού διαβάσετε τις παραγράφους 1-7, απαντήστε στις ερωτήσεις:

Μολονότι πρόκειται για υπόθεση ελαφράς σωματικής βλάβης, ο ενάγων υποστηρίζει ότι και η αικεία πλήττει την τιμή. Να συζητήσετε αυτή την άποψη και με βάση τις σύγχρονες κοινωνικές και ποινικές αντιλήψεις.

Παρόμοιο σκεπτικό με την παρ. 6 συναντούμε στον Λυκούργο 1 Κατά Λεωκράτους 65-66. Σχολιάστε το σκεπτικό συγκρίνοντας τις υποθέσεις.

### **Μελέτη υπόθεσης 2.**

Στην υπόθεση του Ευφίλητου που σκότωσε τον εραστή της συζύγου του όταν τον συνέλαβε επ' αυτοφώρω, ο Λυσίας αναφέρει στο δικαστήριο το νόμο για τον βιασμό και εκθέτει επιχειρήματα υπέρ μιας άποψης η οποία στις μέρες μας είναι απαράδεκτη: ότι δηλαδή η μοιχεία είναι βαρύτερο έγκλημα από τον βιασμό, επειδή ο δράστης της μοιχείας χρησιμοποιεί πειθώ, η οποία είναι πιο επικίνδυνη από τη χρήση βίας από τον βιαστή. Αφού διαβάσετε αυτό το πολυσυζητημένο χωρίο, συζητήστε τους λόγους που οδήγησαν τον κατηγορούμενο στη διατύπωση μιας τέτοιας θέσης, λαμβάνοντας υπόψη και τη θέση του στη δίκη, καθώς και τα εγκλήματα που εμπλέκονται.

«Διάβασε, γραμματέα, και αυτόν το νόμο. «Νόμος».

Όπως ακούσατε, άνδρες δικαστές, ο νόμος ορίζει ότι όποιος βιάζει άνδρα ελεύθερο ή παιδί, πρέπει να πληρώσει χρηματική ποινή στο δημόσιο και αποζημίωση στο θύμα, και το ίδιο ισχύει για τον βιαστή μιας γυναίκας από αυτές που επιτρέπεται ο φόνος του εραστή τους.

Έτσι λοιπόν, δικαστές, ο νόμος θεώρησε ότι εκείνοι που χρησιμοποιούν βία αξίζουν μικρότερη τιμωρία από εκείνους που χρησιμοποιούν πειθώ, αφού σ' αυτούς επιβάλλει τη θανατική ποινή, ενώ στους πρώτους επιβάλλει πρόστιμο και αποζημίωση του θύματος. Αυτό συμβαίνει διότι ο νομοθέτης θεωρεί ότι εκείνοι που εγκληματούν με χρήση βίας εμπνέουν το μίσος στα θύματά τους, ενώ εκείνοι που χρησιμοποιούν πειθώ διαφθείρουν τις ψυχές των θυμάτων τους, με αποτέλεσμα να αποκτούν με τις γυναίκες μεγαλύτερη οικειότητα από όση έχουν αυτές με τους συζύγους τους. Έτσι όμως οικειοποιούνται το συζυγικό σπίτι, και ταυτόχρονα είναι άδηλο αν τα τέκνα είναι του συζύγου ή του εραστή. Γι' αυτούς τους λόγους ο νομοθέτης θέσπισε τη θανατική ποινή για τους μοιχούς.

Όσο για εμένα, οι νόμοι όχι μόνο με απαλλάσσουν από την ενοχή, αλλά επιπλέον με διέταξαν να πάρω αυτή την εκδίκηση. Σε εσάς έγκειται τώρα να αποφασίσετε κατά πόσον αυτοί οι νόμοι ισχύουν ή δεν έχουν καμιά αξία». (Λυσ. 1 Υπέρ του Ερατοσθένους φόνου απολογία 31-34).

## **ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΑΥΤΟΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΜΒΑΘΥΝΣΗΣ**

### **Άσκηση 1.**

α. Τα ένδικα μέσα που μπορεί να ασκήσει ο Λυσίμαχος είναι η δίκη κακηγορίας ή ακόμη και η γραφή ύβρεως

β. Ο Ανδροκλής μπορεί να ασκήσει δίκη αικείας, ενώ αν ο Λυσίμαχος τον είχε τραυματίσει σοβαρά με κάποιο αντικείμενο, θα μπορούσε να ασκήσει και γραφή τραύματος εκ προνοίας.

### **Άσκηση 2.**

Για το αδίκημα της ύβρεως, που τεκμηριώνεται από την αλαζονική και ταπεινωτική συμπεριφορά του δράστη.

### **Άσκηση 3.**

Η κατηγορία είναι για το αδίκημα της ύβρεως.